

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

Neakivaizdinės studijų formos
IV kurso baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės
Lauros Klimaitės

MAGISTRO DARBAS

OPERATYVINĖS VEIKLOS ĮSTATYMAS KAIP BAUDŽIAMOJO PROCESO
TEISĖS ŠALTINIS
LAW ON OPERATIONAL ACTIVITIES AS A SOURCE OF CRIMINAL
PROCEDURE LAW

Vadovas: asist. Gintaras Jasaitis
Recenzentas: lekt. dr. Remigijus Merkevičius

Vilnius, 2007

Turinys

Įvadas	3
1. Baudžiamojo proceso teisės šaltinio samprata	6
2. Operatyvinės veiklos įstatymo priskyrimo konkrečiai teisės šakai, problematika	13
3. Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo komplikacijos	19
4. Operatyvinės informacijos vertinimas ir panaudojimas baudžiamajame procese:	28
4.1 Renkant ikiteisminio tyrimo duomenis	28
4.2 Ikiteisminio tyrimo duomenis pripažįstant įrodymais	37
5. Operatyvinė veikla – baudžiamojo proceso reguliavimo sfera	44
Išvados ir pasiūlymai	57
Literatūros sąrašas	60
Santrauka	66
Summary	67

Ivadas

Pirmoji Operatyvinės veiklos įstatymo redakcija buvo priimta 1992 m. liepos 15 d.¹ Tai buvo teigiamas žingsnis tuo atžvilgiu, kad veikla, kuri susijusi su žmogaus teisių varžymu, buvo pradėta reglamentuoti įstatymų lygiu. Jis įteisino specifinę policijos veiklos rūšį, nustatė apibrėžtą operatyvinės veiklos subjektų ratą, jų teises ir pareigas, veiklos ribas, jų sankcionavimą. Iki tol tai buvo reglamentuota vienu Policijos įstatymo straipsniu ir nuo sovietinių laikų išlikusiomis žinybinėmis instrukcijomis². Čia buvo paminėta, kad kriminalinė policija kovoje su nusikalstamumu vykdo operatyvinę veiklą. Sovietmečio laikų baudžiamojo proceso kodekse buvo nuostata, kad tardytojas baudžiamojoje byloje gali pavesti atlikti operatyvinius – paieškos veiksmus. Kaip tai buvo atliekama, kokius metodus bei priemones naudojo specialiosios tarnybos, buvo griežtai įslaptinama, nes socialistinėje visuomenėje negalėjo būti operatyvinio persekiojimo, tai galėjo būti tik buržuazinėse valstybėse. Tuo metu operatyvinė veikla teisiškai buvo reglamentuojama slaptomis žinybinėmis instrukcijomis. Tai, kad tai buvo vykdoma slapta, nebuvo žinoma. Kaip ir nežinoma, kokios buvo pažeidžiamos žmonių teisės ir laisvės. Tačiau ir į 1992 m. įstatymą buvo perkeltos sovietinės idėjos ir instrukcijos. Nors šis įstatymas buvo tobulinamas, tačiau radikaliau ši koncepcija nekito. 1997 m. gegužės 22 d. priimtame įstatyme buvo nustatyti operatyvinės veiklos teisiniai pagrindai ir išspręsti kiti klausimai susiję su operatyvine veikla.

Apie operatyvinę veiklą mokslinėje literatūroje buvo rašoma labai nedaug ir publikacijų operatyvinės veiklos klausimais daug nebuvo. Tačiau, paskutiniaisiais metais naudojant neviešo pobūdžio metodais gauta informacija turėjo didelę įtaką politiniam ir visuomeniniam Lietuvos gyvenimui. Šie įvykiai sukėlė diskusijas apie gautos informacijos slaptais metodais panaudojimo galimybes, taikymo ribas, tokios informacijos įrodomąją galią, šių metodų santykį su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Žmogaus teisių apsauga yra vienas iš esminių demokratinių valstybių uždavinių, todėl garantuojant žmogaus teises, būtina siekti operatyvinės veiklos teisėtumo. Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso sąveika, paskirtis, šių įstatymų nuostatų nesuderinamumas, vis dažniau vertinamas prieštaringai. Nors Operatyvinės veiklos įstatymas priskiriamas prie baudžiamojo proceso šaltinių, analizuojant Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatas, sunku atsakyti kokia šio įstatymo

¹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 22–639.

² Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.71.

vieta teisės sistemoje. Galima tikėtis būtų šių problemų sprendimo, nes jau Lietuvos Respublikos Seimo Operatyvinės veiklos parlamentinės komisijos posėdžiuose yra svarstyti klausimai dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo tobulinimo. Šiais metais, jau priimtas sprendimas dėl darbo grupės „Operatyvinės veiklos įstatymui tobulinti, derinant pastarojo nuostatas su Baudžiamojo proceso kodeksu“ sudėties tvirtinimo. Šiame darbe siekiama pateikti šiuo metu vyraujančias nuomones dėl Operatyvinės veiklos įstatymo.

Tyrimo objektas, tai šio magistrinio darbo tema – Operatyvinės veiklos įstatymas kaip baudžiamojo proceso teisės šaltinis, nagrinėjant teoriniu ir praktiniu aspektu. Darbo tikslai yra: įvertinti Operatyvinės veiklos įstatymą kaip baudžiamojo proceso teisės šaltinį, jo priskyrimo baudžiamojo proceso teisės šakai, problematiką bei pagristumą. Patyrinėti teisės šaltinio ir baudžiamojo proceso teisės šaltinio sampratas, Operatyvinės veiklos įstatymo tobulinimo galimybes, atsižvelgiant į pateiktos operatyvinės veiklos sąvokos apibrėžimo problemas; operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį, šių veiklos formų paskirtį, tikslus, objektus; Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų procesinių prievartos priemonių santykį su Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintais atitinkamais operatyvinės veiklos metodais, bei šių priemonių ir metodų santykį su žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Operatyvinės informacijos vertinimo ir panaudojimo baudžiamajame procese galimybes, renkant ir pripažįstant ikiteisminio tyrimo duomenys įrodymais.

Loginis metodas būtinas atskleidžiant bet kokio mokslinio tiriamojo darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas bei apibendrinimus. Loginis, sisteminės analizės metodai svarbūs šios temos analizei, siejant atskiras darbo dalis į vieną visumą. Daugiausiai naudojami analizės bei abstrakcijos metodai, išskiriant pagrindines teisės literatūroje pateikiamas problemas ir siūlymus dėl Operatyvinės veiklos įstatymo tobulinimo galimybės, aiškinantis šio įstatymo prigimtį, atskleidžiant operatyvinės veiklos, ikiteisminio tyrimo, žvalgybos paskirtį, nagrinėjant ir analizuojant šių veiklų objektus, atskleidžiant jų bendrybes ir ypatybes, nagrinėjant Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų santykį, formuluojant sąvokas ir apibrėžimus, išskiriant pagrindinius bruožus, analizuojant teisminę praktiką. Teleologinis (arba teisės akto leidėjo ketinimo) metodas leidžia daryti išvadas dėl įtvirtintų teisės normų turinio. Lyginamasis metodas šiame darbe naudojamas atskleidžiant įvairiose publikacijose pateikiamų problemų sprendimų skirtumus ir panašumus. Taip pat lyginamasis ir istorinis metodas naudojamas nagrinėjant skirtingas Operatyvinės veiklos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso redakcijas.

Darbe analizuojami teisės norminiai aktai. Nagrinėjant teorinio pobūdžio temas, kaip šaltinio sąvoka, baudžiamojo proceso teisės šaltinių, teisės šakos samprata, remiamasi teisės teorijos, baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės vadovėliais, Baudžiamojo proceso kodekso komentaru. Kalbant apie Operatyvinės veiklos įstatymo priskyrimo teisės šakai problemas, pristatomi G. Godos, D. Žilinsko, rusų autorių pasisakymai šia tema. Trečioje ir penktoje šio magistrinio darbo dalyse aktualiausi yra 2006 m. gegužės 26 d. konferencijos-diskusijos: “BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje”, K. Šimkaus, G. Jasaičio, G. Bagdono, A. Panomariovo, S. Liutkevičiaus pranešimai. Taip pat, G. Godos, D. Petrošiaus, D. Žilinsko, A. Cinino, T. Rudztkio, P. Tarasevičiaus straipsniai, kurių pagalba atskleidžiama operatyvinės veiklos, ikiteisminio tyrimo, žvalgybos paskirties sampratos, teisės į privatų gyvenimą ribojimo pagal Operatyvinės veiklos įstatymą ir pagal Baudžiamojo proceso kodeksą bendrybės ir ypatybės, nuostatų reglamentuojančių operatyvinę veiklą ir baudžiamąjį procesą taikymo santykis. 4 dalyje tyrinėjami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo išaiškinimai dėl operatyvinės informacijos vertinimo ir panaudojimo baudžiamajame procese renkant ir pripažįstant ikiteisminio tyrimo duomenis įrodymais.

1. Baudžiamojo proceso teisės šaltinio samprata

Nagrinėjant kiekvieną teisės šaką vienas svarbiausių dalykų – išsiaiškinti, kokių rūšių teisės normos sudaro teisės šaką, kokiuose teisės aktuose jos formuluojamos, kurios institucijos turi teisę formuluoti privalomus teisės taikytojams teisės šakos reikalavimus ir nurodymus, o kurios institucijos juos taiko. Teisiškai tai įvardijama kaip teisės šakos šaltinių klausimas.

Terminas „teisės šakos šaltinis“ gali būti suprantamas siauruoju ir plačiuoju požiūriu. Siauruoju požiūriu teisės šakos šaltinis – tai teisės aktai, kuriuose formuluojamos tam tikros teisės šakos normos (elgesio taisyklės). Plačiuoju požiūriu teisės šakos šaltinis – tai ne tik teisės aktai, kuriuose formuluojamos teisės šakos normos, bet ir teisės aktai, kuriuose pateikiami teisės taikytojams privalomi teisės normų aiškinimai³. Istorškai teisės teorijoje ir baudžiamojoje, baudžiamojo proceso teisėje nusistovėjo siauresnė teisės šaltinio samprata, siejama tik su teisės aktais, kuriuose formuluojamos teisės šakos normos (elgesio taisyklės).

Baudžiamojo proceso teisė, kaip ir kitos teisės šakos, išreikšta teisės normomis, būtent baudžiamojo proceso teisės normomis.

Teisės šaltinio sąvoka teisės teorijoje aiškinama įvairiai, todėl nėra bendros nuomonės dėl šios sąvokos. Tapatinama teisės šaltinio ir teisės formos sąvoka. Teisės šaltinis pirmiausiai tapatinamas su teisinės minties šaltiniu. Įstatymai, jų rinkiniai, kodeksai, teismų sprendimai, papročių užrašai, metraščiai, literatūros kūriniai, t.y. tekstai, iš kurių gauname informacijos apie praeities visuomenių turėtas teisės normas ir jais materializuotas teises idėjas, vadinami teisės šaltiniu⁴. Bet tai ne teisės normų, o informacijos apie jas šaltinis. Čia normos šaltinis nejučiomis sukeičiamas su tos normos suvokimo, informacijos apie ją gavimo šaltiniu.

Teisės forma – tai privalomo elgesio taisyklės išraiškos būdas, dėl kurio taisyklė tampa prieinama savo adresatui ir iš kurio paaiškėja jos juridinė galia – vieta kitų teisės normų hierarchijoje. Tai reiškia, kad teisės normos forma apima teisės aktą dokumentą, kur teisės norma suformuluota, ir kartu normos juridinę galią, kuri priklauso nuo normą sukūrusio teisėkūros subjekto kompetencijos ir nuo teisėkūros procedūrų tipo. Formaliai teisės normos juridinė galia atpažįstama iš ją formuluojančio teisės akto pavadinimo (įstatymas, dekretas, nutarimas, instrukcija, įsakymas ir t.t.), pavyzdžiui, Seimo sukurtos teisės normos gali įgyti įstatymo arba nutarimo formą priklausomai nuo to, pagal kokią

³ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius, 2006.P. 14.

⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 296.

procedūrą jos sukurtos (priimtos): įstatymo priėmimo Seime procedūra yra sudėtingesnė negu nutarimo. Šiuo atveju teisės normų formos diferenciacija reiškia tų normų juridinės galios diferenciaciją⁵.

Teisės šaltiniu suprantama teisės forma, t.y. oficialiai pripažįstama teisės normų išraiškos ir įtvirtinimo forma. Taip teisės šaltinis apibūdinamas formaliuoju teisiniu aspektu⁶.

Siekiant įveikti teisės šaltinio ir teisės formos tapatinimą, pirmiausiai reikėtų atsisakyti vartoti abstraktų terminą teisės šaltinis, nes abstrakčiai jis gali apimti tiek teisės normų, tiek teisinės minties šaltinius. Todėl, A.Vaišvila siūlo vartoti konkretesnius terminus: teisės normų šaltinį ir teisinės minties šaltinį⁷. Teisinės minties šaltinis – tai įstatymai, jų rinkiniai, kodeksai, teismų sprendimai, papročių užrašai, metraščiai, literatūros kūriniai, t.y. informacija apie praeities visuomenių turėtas teisės normas ir jais materializuotas teises idėjas. Teisės normų šaltinis – tai žmonių interesai ir tuos interesus teisės normomis paverčiančios teisėkūros procedūros. Žmonių interesai – materialusis teisės normų šaltinis, nes jie lemia besikeičiantį teisės normų turinį. Tuo tarpu teisės normų formos šaltinis yra teisėkūros subjekto kompetencija ir teisėkūros procedūros, pagal kurias norma sukurta. Kaip jau minėjau, jis sukuria teisės normos juridinę galią ir tą galią išreiškiantį teisės aktą – dokumentą.

Taigi, teisės normų šaltinis skirstomas į materialųjį ir formalųjį. Materialusis – tai istoriškai besikeičiantys žmonių interesai, dorovinės nuostatos, religiniai įsitikinimai, kurie kuriant teisę transformuojasi į visuotinai privalomo elgesio taisyklę (teisės normą). Formalusis – teisėkūros subjekto kompetencija ir teisėkūros procedūros, kuriomis žmonių interesai yra paverčiami konkrečiomis elgesio taisyklėmis arba jau egzistuojančios visuomenėje elgesio taisyklės paverčiamos teisės normomis (sankcionavimas)⁸. Taigi, galima būtų pasakyti trumpai, šiandienos įstatymai, kurių teisės normos realiai vykdomos, yra laikomi tų normų forma, o tie įstatymai, kurių normos nevykdomos – teisinės minties šaltiniai.

Kalbant apie teisės aktus kaip teisės normų išraiškos formą, pirmiausia reikia pažymėti, kad teisės aktai gali būti norminiai (bendrojo taikymo) ir nenorminiai (individualaus taikymo). Juose įtvirtintos teisės normos taip pat gali būti bendrojo bei individualaus taikymo.

⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 295.

⁶ Birmontienė T. (*et al*) Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2001. P. 54.

⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 299.

⁸ *Ibid.*, P. 299.

Norminiuose (bendrojo taikymo) teisės aktuose nustatytos elgesio taisyklės reguliuoja ne vienkartinius (atskirus), o besikartojančius visuomeninius santykius. Jos skiriamos ne konkrečiam asmeniui ar atvejui ir neturi konkretaus vykdytojo. Bendro pobūdžio teisės norma taikytina visais analogiškais atvejais ir visiems asmenims, kurie atitinka tos normos hipotezėje numatytas sąlygas. Todėl ji laikoma bendro reguliuojamojo pobūdžio ir tuo skiriasi nuo individualių, konkrečių teisinių paliepimų, įformintų individualaus taikymo teisės aktuose ir teisės normose (pvz., teismų sprendimuose ar nuosprendžiuose, priimtuose pritaikius atitinkamą teisės normą). Teismo sprendimas (nuosprendis), priimtas išnagrinėjus konkrečią bylą, taip pat yra privalomas teisinis paliepimas, bet juo nenustatomos bendro pobūdžio elgesio taisyklės. Tai tik vienkartinis bendrojo taikymo teisės normos pritaikymo konkrečiu atveju ir konkrečiam asmeniui (fiziniam ar juridiniam) aktas.

Baudžiamojo proceso teisės šaką sudaro teisės normos, kurios reguliuoja ikiteisminio tyrimo institucijų, prokuratūros, teismo veiklą tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas bei vykdant nuosprendį, taip pat nustatančios baudžiamajame procese dalyvaujančių fizinių ir juridinių asmenų teises bei pareigas. Tokias teisės normas vadiname baudžiamojo proceso teisės normomis. Jos reglamentuoja procesinius santykius.

Baudžiamojo proceso teisės normos, yra tik tokios, kurias nustato valstybė ir yra įstatymo leidėjo įtvirtintos tam tikrame normatyviniame teisės akte. Tai yra bendro pobūdžio taisyklės ir jos privalomos visiems asmenims ir institucijoms, dalyvaujančioms baudžiamajame procese. Jos užtikrinamos valstybės prievarta, nors gali būti ir sąmoningas paklusimas baudžiamojo proceso normų reikalavimams. Jos ne tik reguliuoja ikiteisminio tyrimo institucijų, prokuratūros, teismo veiklą tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, bet ir nukreipia šių institucijų, asmenų elgesį tokia kryptimi, kad būtų sėkmingai įgyvendinti baudžiamojo proceso uždaviniai. Galima būtų apibrėžti, kad baudžiamojo proceso teisės normos yra valstybės nustatytos bendrosios ir privalomosios baudžiamojo proceso subjektų elgesio taisyklės, kurias užtikrina valstybės prievarta ir kurių tikslas įgyvendinti baudžiamojo proceso uždavinius. Šie išskirti baudžiamojo proceso teisės normos požymiai yra formalūs (norminamasis pobūdis, formalus apibrėžtumas, visuotinis apibrėžtumas, visuotinis privalomumas ir jo garantavimas abipuse nauda ir valstybės prievarta, sistemingumas), vertybinius teisės normos tikslus išreiškia turiningieji požymiai. Formalieji požymiai technologizuoja turinguosius, performuluoja juos į elgesio taisykles, praktinius veiksmų standartus, normas.

Normatyviniai aktai tai baudžiamojo proceso normų juridinio įtvirtinimo priemonės ir jų išraiškos forma. Taigi, baudžiamojo proceso teisės šaltinis apibūdinamas formaliuoju teisiniu aspektu, kaip teisės forma, t.y. oficialiai pripažįstama teisės normų išraiškos ir įtvirtinimo forma.

Lietuvių autoriai teisės vadovėliuose dažniausiai pateikia teisės šaltinio sąvoką formaliąja prasme. Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje teisės šaltinis suvokiamas, kaip procesinius santykius reglamentuojančių taisyklių įtvirtinimo būdas (forma). Baudžiamojo proceso šaltiniai – norminiai teisės aktai, kuriuose įtvirtintomis taisyklėmis turi būti vadovaujama tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas⁹. Ši baudžiamojo proceso teisės šaltinių sąvoka labai abstrakti, galima būtų kritikuoti, kad reikėtų ją konkrečiau apibrėžti, išryškinant esminius baudžiamojo proceso teisės šaltinių požymius. Tačiau tai būtų požymių išvardijimas, o ne apibrėžimas. Apibrėžimai turi būti trumpi, aiškūs, patogūs vartoti. Dėl šios savybės bet kuris apibrėžimas visada yra neišsamus, nepakankamas. Logikoje tai vadinama apibrėžimų neišsamumo principu.

Teisės norminiai aktai funkcionuoja kaip vientisa sistema, kuriai būdingi tokie požymiai: suderinamumas, abipusė sąveika, hierarchiškumas, specializacija ir diferenciacija pagal teisės šakas. Norminių aktų sistema priklauso nuo valstybinės santvarkos, teisinių tradicijų ir kitų aplinkybių. Suvokiant teisės šaltinį formaliai, teisės norminiai aktai yra klasifikuojami pagal juridinę galią, kuri priklauso nuo teisės norminio akto išleidusios institucijos kompetencijos ir nuo teisėkūros procedūros tipo. Teisės normų formos diferenciacija reiškia tų normų juridinės galios diferenciaciją.

Norminių aktų sistema nustatoma Konstitucijoje ir jos pagrindu išleistuose specialiuose įstatymuose, Vyriausybės nutarimuose. Konstitucija nustato įvairių valstybės institucijų kompetenciją ir klausimus, kuriuos sprendžiant gali būti priimami norminiai aktai. Įstatymuose nustatoma norminių teisės aktų leidimo, keitimo, papildymo ir panaikinimo tvarka. Norminiai teisės aktai teisės sistemoje nustatyti ir išdėstyti hierarchijos tvarka. Skirtingos tų norminių teisės aktų priėmimo procedūros rodo nevienodą jų reikšmę teisės normų sistemoje.

Baudžiamojo proceso šaltiniais turi būti laikomi:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija;
2. Tarptautinės sutartys;
3. Baudžiamojo proceso kodeksas;
4. Kiti įstatymai;

⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P. 26.

5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, Lietuvos generalinio prokuroro, teisingumo bei vidaus reikalų ministrų įsakymai ir kitų ministerijų bei institucijų priimti poįstatyminiai norminiai aktai¹⁰.

Lietuvos Respublikos Konstitucija – tiesioginio taikymo aktas, joje įtvirtintomis normomis būtina ir galima tiesiogiai vadovautis baudžiamajame procese. Baudžiamąjį proceso požiūriu ypač aktualios ir reikšmingos Konstitucijos II ir IX skirsniuose įtvirtintos nuostatos.

Tarptautinės sutartys – taip pat vadovaujamosi baudžiamajame procese. Ratifikuotos tarptautinės sutartys turi įstatymo galią ir taikymo atžvilgiu yra tolygios nacionaliniams įstatymams. Pagrindinis tarptautinių sutarčių taikymo būdas yra jų ratifikavimas ir jų nuostatų įtraukimas į vidaus teisę. Kol įstatymų leidėjas to nepadare, tarptautinės sutartys, kuriose yra baudžiamosios teisės nuostatų, negali būti tiesiogiai taikomos Lietuvos teismų. Tiesiogiai gali būti taikomos bendrojo pobūdžio sutartys, liečiančios žmogaus teises. Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnyje yra nustatyta, kad įsigaliojusias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis Lietuvos Respublikoje privalu vykdyti. Jei įsigaliojusioje ratifikuotoje tarptautinėje sutartyje nustatytos kitokios normos negu Lietuvos Respublikos įstatymuose, kituose teisės aktuose, galiojančiuose šią sutartį sudarant arba įsigaliojusiuose po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties normos¹¹.

Dauguma reikšmingų baudžiamajam procesui taisyklių Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, yra kodifikuotos, todėl dažniausiai baudžiamajame procese remiamasi Baudžiamąjį proceso kodeksu (toliau – BPK). Tačiau vienas įstatymas – kodeksas, visų klausimų, kurie kyla baudžiamąjį proceso metu, reglamentuoti negali. Tiriant nusikalstamas veikas ir sprendžiant bylas teisme, be BPK tenka vadovautis ir daugelyje kitų šaltinių nustatytomis taisyklėmis. Be tiesioginio proceso funkcijų vykdymo yra keliami daug įvairių klausimų, susijusių su proceso funkcijų vykdymu. Šiems klausimams spręsti vien tik BPK normų neužtenka. Todėl baudžiamajame procese vadovaujamosi teismų, prokuratūros, advokatūros, policijos veiklą reglamentuojančiais, specialiųjų tyrimų tarnybos bei kitais įstatymais. Daugelio proceso subjektų statusas, jų veiklos kryptis, be BPK reglamentuojami ir tam tikros institucijos vietą Lietuvos teisinėje sistemoje nustatančiais įstatymais. Įrodinėjimo procese, be BPK tam tikrais atvejais būtina taikyti ir Teismo ekspertizės įstatymo, Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatas.

¹⁰ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamąjį proceso teisė. Vilnius, 2005. P. 26.

¹¹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 60–1948.

Atliekant tam tikrus procesinius veiksmus ir priimant sprendimus reikšmingi yra ir kiti įstatymai, baigtinio sąrašo pateikti negalima.

Vyriausybės nutarimais, generalinio prokuroro, vidaus reikalų ministro, teisingumo ministro įsakymais yra reglamentuojami kai kurie organizaciniai klausimai, tvirtinamos atskirų procesinių veiksmų metodikos. Remiantis Prokuratūros įstatymo 16 straipsnio 2 dalimi, kad „prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos ir kiti teisės norminiai aktai, formuojantys ikiteisminio tyrimo, valstybinio kaltinimo ir nuosprendžių vykdymo kontrolės praktiką, yra privalomi“¹². Generalinio prokuroro patvirtinti aktai, kaip baudžiamojo proceso teisės šaltiniai yra svarbūs, nes ikiteisminio tyrimo stadijoje generalinio prokuroro įsakymu patvirtintų teisės aktų galia praktiškai prilygsta įstatymų galiai, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai privalo šiais aktais vadovautis. Todėl esant tokiam teisiniam reguliavimui labai svarbu, kad generalinio prokuroro įsakymais patvirtinti teisės aktai neprieštarautų įstatymams.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) nutarčių kaip teisės šaltinio problema iš dalies yra išspręsta įstatymo lygiu. LAT nekuria įstatymų, taip pat naujų teisės normų, čia interpretuojamos esančios, todėl nutartis galima būtų laikyti antriniu teisės šaltiniu. LAT atlieka labai svarbų darbą – pagal savo kompetenciją teikia priimtų įstatymų aiškinimą, kuris yra privalomas visiems asmenims ir institucijoms, taikančioms įstatymą. Šio teismo kolegijų nutartys, priimamos nagrinėjant kasacines bylas pagal proceso dalyvių kasacinius skundus dėl žemesniųjų teismų sprendimų baudžiamosiose bylose, publikuojamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“. Vadinasi, įstatymo aiškinimas įgauna oficialų pobūdį¹³. Konstitucinis Teismas garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą, nustatyta tvarka sprenddamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo nustatytais atvejais Konstitucinis Teismas teikia Seimui ir Respublikos Prezidentui išvadas¹⁴. Tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas būtina remtis Konstitucinio Teismo nutarimuose išdėstytais teiginiais. Kai Konstitucinis Teismas nustato baudžiamojo proceso teisės normos prieštaravimą Konstitucijos nuostatomis, Konstitucinis Teismas „sukuria“ teisės šaltinį negatyvia prasme – prieštaraujanti Konstitucijai teisės norma po Konstitucinio

¹² Valstybės žinios, 2003, Nr. 42–1919.

¹³ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius, 2006. P. 34.

¹⁴ Birmontienė T. (*et al*) Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2001. P. 60.

Teismo nutarimo paskelbimo negali būti taikoma¹⁵. Reikšmę turi net ir tada, kai ir nėra tam tikros teisės normos pripažįstamomis prieštaraujančiomis Konstitucijai, Konstitucinio Teismo nutarimuose būna išaiškinta, kaip turi būti aiškinamos ir taikomos teisės normos, kad nebūtų pažeistos Konstitucijoje garantuojamos teisės ir laisvės.

¹⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P. 42.

2. Operatyvinės veiklos įstatymo priskyrimo konkrečiai teisės šakai, problematika

Mums įprastoje teisės teorijoje yra nurodoma, kad teisės normos į institutus, pošakius, teisės šakas yra skirstomos pagal reguliavimo dalyką ir metodą. Teisės šakos reguliavimo dalyką turi sudaryti sistemiškai susiję, vienas kitą santykiniai. Tai plačiausios apimties teisės normų grupė, kuri reguliuoja vienos rūšies visuomeninius santykius jai būdingu metodu.

Pavienės teisės normos nepajėgia atlikti teisei skirtų funkcijų, įrodyti savo gyvybingumo. Todėl reikia, kad jos tarpusavyje sąveikautų: viena kitą papildytų, užbaigtų, išplėtotų, sukonkretintų, garantuotų viena kitos veiksmingumą, būtų logiškai iš vidaus sujungtos vadovaujantis bendrąja teisės samprata ir bendroju teisės tikslu¹⁶.

Teisės teorijoje be teisės normų skirstymo į teisės šakas ir institutus, yra vartojamas teisės normų kompleksų (masyvų) terminas, kuris sujungia skirtingų teisės šakų normas, kurios taikomos tam tikroje visuomenės veiklos srityje, papildo pagrindinę teisės šakinę teisės normų diferenciaciją. Tokie teisės normų kompleksai yra jūrų teisė, miškų teisė ir pan. Tačiau, ar galima būtų laikyti Operatyvinės veiklos įstatymą tokiu kompleksiniu aktu? Turbūt, kad ne. Operatyvinė veikla tikrai nėra tokia veiklos sritis, kur būtų panaši į pirmiau nurodytus pavyzdžius¹⁷.

Tik vadovaujantis teisinio reguliavimo metodo požymiais galima vienareikšmiškai nustatyti, kuriai teisės šakai ar jos institutui reikės priskirti konkrečią teisės normą. A.Vaišvila išskiria šiuos požymius: 1. Kokių teisinių faktų pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta reguliuojami santykiai; 2. teisinio santykio dalyvių padėtis vienas kito atžvilgiu; 3. valstybės prievartos priemonių (sankcijų) už teisės normų pažeidimus taikymas, to taikymo tvarka ir sankcijų pobūdis¹⁸. Baudžiamojo proceso teisė reglamentuoja baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo tvarką, baudžiamųjų bylų išskėlimo, jų ikiteisminio ir teismo tyrimo tvarką, baudžiamojo proceso dalyvių teises ir pareigas nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Vyraujantis reguliavimo metodas – imperatyvusis.

Operatyvinė veikla, kai kurių autorių įvardinama kaip kriminalinė žvalgyba, yra kriminalinės policijos, kitų nusikaltimus atskleidžiančių ir tiriančių tarnybų veiklos metodologinis pagrindas. Pasitelkus šią specifinę veiklos rūšį nuo seniausių laikų

¹⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 335.

¹⁷ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.75.

¹⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004. P. 338–339.

renkama informacija, be kurios negalėtų būti sėkmingai atskleidžiami ir užkardomi nusikaltimai ir t.t.

Literatūroje daroma išvada, kad normos, pagal kurias vykdoma operatyvinė – paieškomoji veikla, priklauso administracinės teisės sričiai. Kartais, kad tai yra administracinės teisės vieno iš požakių – policijos teisės institutas.

K. Belskis, P. Jelisejevas ir I. Kučerovas policijos teisę apibūdina kaip organizuotą administracinės teisės normų, reguliuojančių visuomeninius santykius, viešosios tvarkos apsaugos ir visuomenės saugumo užtikrinimo srityje visumą¹⁹.

Policijos teisės paskirtis – teisiškai reglamentuoti valstybės policinės funkcijos įgyvendinimą. Ši valstybės funkcija reiškiasi administracine priežiūra, galimybe taikyti administracinę prievartą, rinkti informaciją apie asmenis, įvykius, reiškinius, organizacijas, vykdyti teisės pažeidimų prevenciją, įgyvendinti su tuo susijusias valstybines programas, vykdyti operatyvinę veiklą, valstybės ir tarnybos paslapčių apsaugą, žvalgybą ir kontržvalgybą²⁰. Policijos teisė reglamentuoja asmens, visuomenės, valstybės ir nacionalinį saugumą užtikrinančių institucijų sričių valstybinį administravimą, teisės saugos institucijų steigimą ir veiklą. Policijos teisės normos sukuria daugiausia valdymo pobūdžio teisinius santykius.

Policijos teisės reguliavimo metodas apima informacijos rinkimą, naudojimą, siekiant įgyvendinti teisės saugos institucijų tikslus ir joms keliamus uždavinius bei atliekant funkcijas, taip pat šios informacijos kaupimą bei apsaugą. Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas numato įslaptintos informacijos kategorijų sąrašą, taip pat informacijos, kuri gali sudaryti tarnybos paslaptį, sąrašą, kuris labai gerai atskleidžia teisės saugos institucijų (paslapčių subjektų) veiklos platumą, o kartu policijos teisės reguliavimo srities dydį bei parodo policijos teisės teisinio reguliavimo metodo reguliacinės ir apsauginės dalių sąveiką. Galima jį būtų pavadinti ribojančiu – uždraudžiančiuoju teisinio reguliavimo metodu, nes jis pasireiškia, kaip specifinis poveikis žmogaus elgesiui. Tai stebėjimas (priežiūra), galimybė atskirų asmenų atžvilgiu taikyti administracinę prievartą bei operatyvinės veiklos metodus ir administracinę atsakomybę. Policijos teisės teisinio reguliavimo metodas laikytinas kompleksine administracinių viešo ir neviešo pobūdžio metodų visuma. Todėl labiausiai vykusi atrodo

¹⁹ Бельский К. С., Елисеев Б. П., Кучеров И. И. Полицейское право как подотрасль административного права // Государство и право. 1998. № 3. с.52.

²⁰ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P.55.

mintis, kad policijos teisė yra operatyvinės veiklos plačiaja prasme (apimančios žvalgybą ir kontržvalgybą) teisinis reguliatorius²¹.

Rusų literatūroje taip pat laikomasi panašios pozicijos. A. Aleksejevas, V. Grebelskis, G. Sinilovas ir kiti teigė, kad ši veikla reguliuojama administracinių įstatymų normomis. Todėl paiešką (operatyvinę – paieškomąją veiklą) priskiria administracinei teisei, tiksliau, vieno iš jos pošakių – policijos teisės institutui.

Operatyvinės paieškomosios veiklos teoretikų (prof. V. Samuolovo, D. Grebelskio, G. Sinilovo, A. Aleksejevo) pastangos buvo skirtos iš esmės pačių teisinių santykių egzistavimui šioje srityje įrodinėti. Tai vertė ieškoti argumentų šios srities santykių normų teisiniam pobūdžiui pagrįsti²².

D. Bachrachas pasiūlė laikyti operatyvinę veiklą ypatinga administracinės veiklos rūšimi, priskirdamas ją administracinės teisės reguliavimo sričiai. Operatyvinė – paieškomoji – veikla yra viena iš administracinės veiklos rūšių. Ji gali būti atliekama slapta, ir jos metu gauta informacija yra ribota. Prie tokios veiklos rūšių galima priskirti žvalgybą ir iš dalies gynybinę, užsienio politikos, mokslinę, susijusią su naujos gynybinės technikos kūrimu bei kitą veiklą²³.

Tai daugiau arba mažiau tiesiogiai patvirtina ir kiti autoriai (K. Gorjanovas, V. Ovčinskis, A. Šumilovas, V. Rušailo). Pati operatyvinės paieškomosios veiklos norminė – teisinė sistema yra administracinė, ji įgyvendinama šią veiklą vykdančioms organams išleidžiant pagal savo kompetenciją norminius aktus (nurodymus, instrukcijas, įsakymus ir kt.), reglamentuojančius operatyvinės veiklos priemonių organizavimą ir taktiką. Reikia pabrėžti platų administracinio poveikio ir reguliavimo priemonių naudojimą operatyvinėje paieškomajoje veikloje. Tai visų pirma susiję su įrašymu į įskaitas asmenų, patrauktų administracinę atsakomybę, esančių administracinėje priežiūroje ir kt. Siekiant jiems daryti profilaktinį ir administracinį poveikį²⁴.

Pažymėtina, kad operatyvinis – paieškomasis procesas užtikrina materialinės, visų pirma baudžiamosios ir tam tikru lygmeniu administracinės, bausmių vykdymo, muitinės teisės realizavimą. Todėl į operatyvinio – paieškomajo proceso dalyką patenka santykiai, susiklostantys minėtų materialinių teisės šakų veikimo srityje, ir jų įgyvendinimas lemia operatyvinių paieškomųjų priemonių atlikimą²⁵.

²¹ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P.54–58.

²² Азаров В.А. Содержание и форма оперативно-розыскных правоотношений // Государство и право. 1998. № 10. с. 71.

²³ Бахрах Д.Н. Административное право России. – Москва: Норма, 2000. с. 329.

²⁴ Горяинов К.К., Овчинский В. С., Шумилов А. Ю. Оперативно – розыскная деятельность.– Москва, 2001.

²⁵ Рушайло В.Б. Основы оперативно – розыскной деятельности. Издательство «Лань», 2001.

J. Solovei mano panašiai. Jis operatyvinę veiklą priskiria ne tik administracinės, kiek jos požakio – policijos teisės reguliavimo sričiai. Jis pabrėžė, kad kokybiškas teisinis paieškomosios veiklos teisinis reguliavimas, atitinkantis jos specifiką, labiausiai priklauso nuo to, ar teisingai nustatyta šio teisinio instituto šakinė priklausomybė. Todėl paiešką (operatyvinę – paieškomąją veiklą) ir jis įvardija kaip administracinės teisės institutą²⁶.

D. Žilinskas kritikuoja priskyrimą Operatyvinės veiklos įstatymo prie baudžiamojo proceso teisės šaltinių. Jo argumentai yra tokie, kad didžioji dalis teisėsaugos institucijų tapo ikiteisminio tyrimo įstaigomis, dar nereiškia, kad jos tapo išimtinai baudžiamojo proceso subjektais. Didžiąją jų veiklos dalį sudaro ne baudžiamieji procesiniai veiksmai, o nusikaltimų atskleidimas ir jų užkardymas operatyvinės veiklos metodais, informacijos rinkimas ir kaupimas, šios informacijos apsaugos režimo užtikrinimas bei jos naudojimas įgyvendinant teisėsaugos institucijų uždavinius bei funkcijas. Operatyvinės veiklos metodai taikomi žvalgybinėje ir kontržvalgybinėje veikloje ir Lietuvoje, ir už jos ribų. Prie konkrečių savo prigimtimi policinių veiklos metodų priskirtina ir žvalgyba: „žvalgybos informacijos rinkimas, apdorojimas ir analizė bei kita žvalgybos tarnybos veikla skirta nacionaliniam saugumui užtikrinti“²⁷. Svarbu tai, kad neviešo pobūdžio operatyviniai veiksmai, kuriuos vykdo teisėsaugos institucijų statutiniai valstybės tarnautojai taikydami įvairius operatyvinės veiklos metodus naudojami ne tik atskleidžiant ir tiriant nusikaltimus. Visais operatyviniais veiksmais siekiama „apginti asmens, visuomenės ir valstybės interesus“. Jo manymu operatyvinės veiklos metodai nėra tapatintini su baudžiamaisiais procesiniais veiksmais, nes baudžiamąją procesinę reikšmę įgyja tik šių metodų pagrindu surinkti įrodymai²⁸. Operatyvinės veiklos metodus D. Žilinskas priskiria prie policijos teisės teisinio reguliavimo metodų, kuriais daromas poveikis policijos teisės visuomeniniams santykiams. Operatyvinė veikla priskirtina neviešo pobūdžio veiklai. Neviešo pobūdžio teisėsaugos institucijų veikla suponuoja atitinkamą slaptumo ir konfidencialumo lygį. To reikalauja konkrečių operatyvinės veiklos metodų taikymo taktika (jos turinys pats savaime yra valstybės paslaptis) ir slapta, dažniausiai šiais metodais surinkta konkreti informacija. Tokia informacija saugoma ginant valstybės interesus, jos atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių žmogaus teisių apsaugos aspektu, nes tam tikrų duomenų paviešinimas gali pažeisti įvairias žmogaus teises (pvz., teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą). Tačiau didesnės problemos susijusios ne su operatyvinės informacijos paviešinimo galimybe, o su jos rinkimu.

²⁶ Соловей Ю.П. Институты административного права (третьи «Лазаревские чтения»)// Государство и право. 1999. № 10.с. 9–10

²⁷ Valstybės žinios, 2000, Nr. 64–1931.

²⁸ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P.56.

Pavojus kyla santykyje su žmogaus teisėmis²⁹. Baudžiamasis procesas yra viešas ir jeigu net numatytos procesinės prievartos priemonės leidžia atlikti veiksmus ne viešai, bet prasidėjus baudžiamajam persekiojimui asmeniui tampa žinoma, kad jo atžvilgiu vykdomi veiksmai, kurie kelia jam grėsmę. Akivaizdu, kad operatyvinę veiklą su baudžiamuoju procesu bei ikiteisminiu tyrimu sieja nusikalstama veikla. Bet operatyvinė veikla neapsiriboja nusikalstamų veikų prevencija arba išaiškinimu. Operatyvinės veiklos uždaviniai taip pat yra kitų valstybių tarnybų veiklos tyrimas, valstybės paslapčių apsauga, be žinios dingusių asmenų paieška, veikų, keliančių grėsmę valstybės konstituciniai santvarkai, jos nepriklausomybei, ekonominiam saugumui, valstybės gynybos galios užtikrinimui arba kitiems svarbiems nacionalinio saugumo interesams. Analizuodami operatyvinės veiklos uždavinius, pavyzdžiui, nusikalstamų veikų išaiškinimas, rengiančių, darančių arba nusikalstamas veikas padariusių asmenų nustatymas, sutampa su baudžiamuoju įstatymu³⁰.

Kalbant apie operatyvinę veiklą, tik tuo aspektu, kiek šią veiklą vykdo policijos įstaigų pareigūnai, su tokia nuomone galima sutikti. Tačiau, pagal Operatyvinės veiklos įstatymą, operatyvinės veiklos subjektais, be policijos, įvardijama ir daug kitų valstybės institucijų, todėl Operatyvinės veiklos įstatymo vietos teisės sistemoje suradimo problema tampa dar sudėtingesnė.

G. Goda kelia retorinį klausimą, ar gali taip būti, kad Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintos normos bus priskiriamos prie policijos teisės, jei tas normas taikys policijos pareigūnai, tačiau tuo atveju, kai tas pačias normas taikys kitos institucijos pareigūnas, siekdamas kitų tikslų, normos priklausys kitai teisės sričiai. Tradiciškai suprantama, kad taip būti neturėtų – arba teisės norma priskiriama prie kurio nors instituto, arba to nedaroma³¹.

Keliamas klausimas, ar Operatyvinės veiklos įstatymas turi vieningą ir savarankišką reguliavimo dalyką, kad galėtume jį priskirti konkrečiai teisės šakai. Norint tai išsiaiškinti, reikėtų išanalizuoti, kokių tikslų siekiant, kokie veiksmai pagal Operatyvinės veiklos įstatymą gali būti atliekami ir kas tuos veiksmus gali atlikti.

Nors nėra vienos teisės šakos, kuri galėtų savintis visą teisinį operatyvinės veiklos reglamentavimą. Dalis jo patenka į konstitucinės teisės, dalis – į policijos teisės, dalis – į administracinės teisės, dalis – į baudžiamojo proceso teisės reglamentavimo sritį.

²⁹ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P.58–59.

³⁰ Šimkus K. Operatyvinės veiklos paskirties samprata bei jos bendrybės ir ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

³¹ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.75.

Remiantis BPK 20 straipsnio 1 dalimi, įrodinėjimo procese, be BPK gali būti remiamasi ir Operatyvinės veiklos įstatymu. Todėl jis šiuo metu yra priskiriamas prie savarankiškų baudžiamojo proceso teisės šaltinių. Tačiau toks priskyrimas yra diskutuotinas. Visų pirma, kyla teorinio pobūdžio diskusijos, dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir BPK nuostatų nesuderinamumo, antra, yra nemažai komplikacijų praktikoje taikant BPK ir Operatyvinės veiklos įstatymo normas.

3. Operatyvinės veiklos ir Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo komplikacijos

Galimybė suderinti Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatas su BPK, buvo priėmus naują Baudžiamojo proceso kodeksą. Tą atlikti buvo įgaliota Vyriausybė ar jos įgaliota institucija, kuri turėjo parengti teisės akto projektą dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir naujojo Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų suderinamumo³². Tačiau nuostatų derinimas buvo atliktas labai paviršutiniškas, pašalinti tik terminologiniai prieštaravimai, o ne esminiai teisinio reguliavimo prieštaravimai. Operatyvinės veiklos įstatymas buvo išskirtas, manant, kad yra būtinas ne vien terminologinis šio įstatymo derinimas su naujai priimtais kodeksais, bet būtina naujai įvertinti operatyvine veikla vadinamų veiksmų atitikimo poreikį galiojant naujam BPK. Tai nebuvo padaryta. 2003 m. balandžio 29 d. priimto Operatyvinės veiklos įstatymo pataisomis³³ buvo pašalinta dalis prieštaravimų tarp Operatyvinės veiklos įstatymo ir BPK, bet esminiai prieštaravimai liko.

Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo netobulumo 2004 m. dėmesį atkreipė Respublikos Prezidentas, jo iniciatyva buvo įregistruotas naujas Operatyvinės veiklos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas IXP–3800. Jo nuostatos buvo daug pažangesnės, nei galiojanti įstatymo redakcija, tačiau po Seimo rinkimų projekto svarstymas nebuvo pratęstas³⁴.

D. Žilinsko nuomone, kad Operatyvinės veiklos įstatymo ir BPK santykis nėra toks probleminis. Remiantis, 2002 m. spalio 29 d. priimtas Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII – 1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX – 785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX – 994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „Kiti įstatymai ir teisės aktai, galioję tiek, kiek neprieštarauja naujiesiems kodeksams“. Jis siūlo pradėti nagrinėti šią problemą netradiciškai – jeigu yra kodekso ir įstatymo kolizija, taikomas kodeksas. Taigi grynai formalia, juridine prasme Operatyvinės veiklos įstatymo taikymas apribotas BPK turiniu. Tos Operatyvinės veiklos įstatymo teisės normos, kurios prieštarauja BPK, negalioja³⁵.

Taigi teorinis šių teisės aktų nesuderinamumas, sąlygoja operatyvinės veiklos ir BPK normų taikymo komplikacijas. Paskutiniu metu daug diskutuojama apie praktinius

³² Valstybės žinios, 2002, Nr. 112–4970.

³³ Valstybės žinios, 2003, Nr. 47–2063.

³⁴ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.72.

³⁵ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P.60.

operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio aspektus. Diskusijose keliamos BPK 154, 158, 159, 160 straipsniuose, nustatytų procesinių prievartos priemonių santykio su Operatyvinės veiklos įstatymo įtvirtintais atitinkamais operatyvinės veiklos metodais, problemos.

A.Panomariovas išskyrė požymius būdingus baudžiamajame procese įtvirtintiems slaptiems tyrimo veiksmais³⁶. Juos apibendrinus, galima būtų pasakyti, kad baudžiamajame procese įtvirtinti slapti tyrimo veiksmai yra nevieši ir anonimiški, atliekami taikant stebėjimo metodą, siekiant iširti nusikalstamas veikas jų rengimosi, pasikėsinimo stadijoje ir gali būti atliekami tam tikrą laiką. Kadangi jomis visada varžomos asmens teisės į privatų gyvenimą, jie gali būti atliekami tik išimtiniais atvejais ir tik gavus atitinkamą leidimą.

Šie išvardinti požymiai leidžia iš ikiteisminio tyrimo veiksmų visumos išskirti būtent tuos veiksmus, kurie pagal savo pobūdį turėtų būti laikytini slaptais tyrimo veiksmais. Lietuvoje iš visų tyrimo veiksmų, kurie yra įtvirtinti BPK, prie slaptų tyrimo veiksmų, galėtume priskirti tik penkis veiksmus: BPK 154, 158, 159, 160, 148 straipsniai.

Baudžiamasis procesas yra tik viena iš žinomų teisinių formų, kuriose, esant tam tikroms sąlygoms bei pagrindams, naudojami neviešo arba žvalgybinio pobūdžio veiksmai, metodai bei priemonės. Kitose teisinėse formose, kuriose yra naudojamos tokio pobūdžio priemonės, šių priemonių reglamentacijai ir jų taikymui yra keliami kiek kitokie reikalavimai.

Slaptų tyrimo veiksmų efektyvus panaudojimas praktinėje baudžiamojo proceso veikloje turi atitikti tam tikrus reikalavimus arba požymius³⁷. Vienas iš tokių, yra teisėtumo reikalavimas – nenukrypstamas laikymasis visų Baudžiamojo proceso įstatymo normų, nustatančių tokių tyrimo veiksmų taikymą. „Teisėti“ tyrimo veiksmai turėtų būti ir „kokybiški“.

Kokybiškumo reikalavimas – tai įstatyme įtvirtintos adekvačios, efektyvios, aiškios ir pakankamos priemonės, užkertančios kelią galimiems pareigūnų piktnaudžiavimams, kurios garantuotų individui adekvačią apsaugą nuo savivalės, nekenktų gynybos teisėtiems interesams³⁸. Įstatyme turi būti nustatyta, kad priemonės taikomos tik išimtiniais atvejais. Kalbant apie Lietuvą, pažymėtina, jog šį kriterijų visiškai atitinka tik du veiksmai iš išskirtų penkių neviešo pobūdžio veiksmų, t.y. tik BPK 154 ir 158 straipsniai. Tiesa, pažymėtina, jog dar vienas veiksmas, numatytas BPK 159 straipsnyje,

³⁶Panomariovas A. Slaptų tyrimo veiksmų panaudojimo baudžiamajame procese teisiniai reikalavimai bei žvalgybinių veiklų esmė. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*

ši požymį atitinka tik sąlyginai, nes šis veiksmas gali būti atliekamas, tik tada kai siekiama surinkti informaciją apie siūlomą padaryti bet kokio sunkumo nusikaltimą, ir negali būti atliekamas, kai juo siekiama užkirsti kelią baudžiamojo nusižengimo padarymui. Tuo tarpu likusių dviejų neviešo pobūdžio veiksmų atlikimas nesiejamas su nusikalstamos veikos sunkumu ar jos pavojingumo laipsniu bei pobūdžiu, taip pat su tam tikromis įstatyme baigtiniu sąrašu įtvirtintomis konkrečiomis ne bendro pobūdžio aplinkybėmis, kurių atsiradimas galėtų sąlygoti šių tyrimo veiksmų taikymo galimybę. Be to, įstatyme turi būti įtvirtinta, kad leidimas, sankcija taikyti tokias priemones yra išduodamas tik motyvuoto, rašytinio aukštas pareigas užimančio pareigūno prašymo pagrindu ir, kad tokį leidimą ar sankciją išduotų pareigūnas, nepriklausantis vykdomajai valdžiai. Lietuvoje tokį leidimą prokuroro prašymu išduoda ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tiesa, BPK numato kelias išimtis iš šios taisyklės, t.y.: slapto sekimo atveju, kai objekto sekimas yra nesusijęs su informacijos apie konkrečius asmenis rinkimu (BPK 160 straipsnio 3 dalis) ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolės ir įrašų darymu atveju be ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimo galima atlikti: a) tik neatidėliotinais atvejais (šiuo atveju per 3 dienas turi būti gautas ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimas); b) kai telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolė yra vykdoma nukentėjusiųjų, liudytojų ar kitų proceso dalyvių prašymu arba jų sutikimu (tai tik tada, jei nesinaudojama telekomunikacijų operatorių paslaugomis ar įrenginiais).

Turėtų būti įtvirtinta įstatyme maksimali tokių tyrimo veiksmų taikymo trukmė³⁹. Lietuvoje tik vieno iš penkių neviešo pobūdžio veiksmų atlikimo trukmė yra apribota laike, t.y. BPK 154 straipsnyje numatyti veiksmai. Visų likusių neviešo pobūdžio tyrimo veiksmų taikymas nėra apribotas laike. Nors ikiteisminio tyrimo teisėjas, priimdamas motyvuotą nutartį, kuri yra laikoma teisiniu pagrindu tokiems veiksams atlikti, turi nurodyti jų atlikimo trukmę. Negalima teigti, jog visų likusių neviešo pobūdžio veiksmų trukmė yra apribota laike. Čia įstatymo leidėjas ikiteisminio tyrimo teisėjui palieka diskrecijos teisę, t.y. spręsti kiek laiko jam leisti atlikti tokio pobūdžio veiksmus.

Slaptus tyrimo veiksmus turi taikyti tik baudžiamąją procesinę veiklą įgaliotos vykdyti institucijos ir pareigūnai⁴⁰. Šis reikalavimas draudžia įrodinėjimo pareigą perduoti ar deleguoti su procesine veikla nesusijusiems asmenims. Nors bet koks tyrimo veiksmas, taip pat ir veiksmai susiję su slaptų tyrimo veiksmų taikymu, gali būti atliekami

³⁹ Panomariovas A. Slaptų tyrimo veiksmų panaudojimo baudžiamajame procese teisiniai reikalavimai bei žvalgybinių veiklų esmė. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

⁴⁰ *Ibid.*

tik tada, kai jie atitinka visas bendrąsias sąlygas, taikomas ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimui, Lietuvos baudžiamajame procese yra įtvirtinti du veiksmai, kurie iš dalies neatitinka šio reikalavimo, t.y.: nusikalstamą veiką imituojuantys veiksmai, tuo atveju, jei šį veiksma atlieka asmenys, nesantys ikiteisminio tyrimo pareigūnais; ir savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai, kai šį veiksma atlieka asmenys, nesantys ikiteisminio tyrimo pareigūnais.

Svarbu, kad įstatyme būtų įtvirtintos tinkamos apsaugos priemonės, padedančios užkirsti kelią nepagrįstam slaptais tyrimo veiksmais gautų duomenų atskleidimui asmenims, nesusijusiems su konkrečia procesine veikla. Ir išvardintos aplinkybės, kurioms esant tokiais veiksmais gauta informacija privalo būti sunaikinama⁴¹. Lietuvoje yra įtvirtintos trys aplinkybės, kurių atsiradimas gali sąlygoti tokiais veiksmais gautų duomenų sunaikinimą, t.y.: kai yra priimamas sprendimas nutraukti baudžiamąjį procesą (BPK 161 straipsnio 2 dalis); kai ikiteisminio tyrimo metu yra nustatomas tokiais veiksmais surinktų duomenų neatitikimas liečiamumo požymiui (BPK 161 straipsnio 3 dalis); kai negaunamas ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimas dėl telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir įrašų darymo (BPK 154 straipsnio 1 dalis). Kitų atvejų galiojantis Lietuvos BPK nereglamentuoja. Pasaulinė užsienio valstybių praktika rodo, kad tokias veiksmais gauti duomenys yra privalomai naikinami dar ir šiais atvejais, t.y: kai asmens atžvilgiu įsiteisėja išteisinamasis teismo nuosprendis; kai ikiteisminio tyrimo metu ar teisme paaiškėja, kad tokie veiksmai buvo atlikti pažeidžiant įstatymų nustatytas sąlygas ir tvarką; kai jie tampa nereikalingais.

Kitas reikalavimas, suteikiantis teisę taikyti praktinėje veikloje slaptus tyrimo veiksmus, o vėliau ir jų pagrindu surinktus duomenis naudoti teisme yra pagrįstumo reikalavimas⁴². Tai – vertinamųjų duomenų baudžiamojoje medžiagoje buvimas, kurie patvirtina būtinybę ikiteisminio tyrimo metu taikyti slaptus tyrimo veiksmus arba bent jau leidžia manyti, jog šie veiksmai gali būti naudojami konkrečioje praktinėje veikloje, o vėliau, ir naudoti šiuos duomenis teisminiame procese. Išskiriami papildomi pagrįstumo kriterijai:

- a) motyvacijos – atitinkamame procesiniame dokumente privalo būti raštu išdėstomi argumentai dėl slaptų tyrimo veiksmų taikymo konkrečiu atveju būtinumo ir tikslingumo, o argumentai turi būti patikrinami neišvengiamumo ir proporcingumo aspektais;

⁴¹ Panomariovas A. Slaptų tyrimo veiksmų panaudojimo baudžiamajame procese teisiniai reikalavimai bei žvalgybinių veiklų esmė. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

⁴² *Ibid.*

b) patikrinamumo – laikytina, kad slapti tyrimo veiksmai buvo taikyti pagrįstai, jei jų pagalba surinkti duomenys, turintys reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui ir nagrinėjimui, galėjo būti patikrinti pilno teismo bylos nagrinėjimo proceso metu ir teismas remdamasis šiais duomenimis, priėmė atitinkamą nuosprendį. Gali būti patikrintas būtinumas ir tikslingumas tokių veiksmų, ištirti bei įvertinti šių veiksmų pagalba gauti duomenys ir šiais duomenimis remiamasi priimant atitinkamą teismo nuosprendį⁴³.

Akivaizdu, kad ne visi BPK įtvirtinti slapti tyrimo veiksmai visiškai atitinka šiuos reikalavimus. Todėl gali kilti abejonių dėl šių veiksmų naudojimo praktinėje veikloje ir slaptų tyrimo veiksmų pagrindu surinktų duomenų panaudojimo teisiniame procese.

Tačiau didžiausių problemų kelia BPK 154, 158, 159, 160 straipsniuose nustatytų procesinių prievartos priemonių santykis su Operatyvinės veiklos įstatymo įtvirtintais atitinkamais operatyvinės veiklos metodais.

BPK 154 str. kalba apie telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei įrašų darymą – tai procesinė prievartos priemonė, kurią taikant ikiteisminio tyrimo pareigūnas įstatymo nustatyta tvarka klausosi procese dalyvaujančių asmenų telefoninių pokalbių, kontroliuoja kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daro įrašus, siekdamas nustatyti reikšmingas aplinkybes nusikalstamai veikai tirti. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą⁴⁴. Pagal Operatyvinės veiklos įstatymą telefoninių pokalbių klausymasis yra vienas iš operatyvinių veiksmų. Operatyvinės veiklos įstatymo 10 straipsnis nustato⁴⁵, kad slaptą telefoninių pokalbių klausymąsi sankcionuoja Lietuvos Respublikos apygardų teismų pirmininkai ir šių teismų baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkai pagal generalinio prokuroro pavaduotojo arba jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo motyvuotą teikimą. Jei tokia sankcija nėra gaunama, tai techninės priemonės, atliekant operatyvinius veiksmus – klausantis telefoninių pokalbių, yra panaudotos pažeidžiant Operatyvinės veiklos įstatymą ir jomis surinkti faktiniai duomenys negali būti pripažinti įrodymais byloje⁴⁶. Tai turi ypatingai tobulai sureglamentuota įstatyme. Taip pat ir Europos žmogaus teisių teismas reikalauja, kad privataus gyvenimo neliečiamybė esant būtinybei būtų ribojama pagal itin preciziškai

⁴³ Panomariovas A. Slaptų tyrimo veiksmų panaudojimo baudžiamajame procese teisiniai reikalavimai bei žvalgybinių veiklų esmė. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

⁴⁴ Goda G. (et al) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius. 2003. P.387–388.

⁴⁵ su pakeitimais padarytais Lietuvos Respublikos 2000 m. gegužės 2 d. įstatymu VIII–1655 ir kitais prieš tai priimtais šį teisės aktą keitusiais įstatymais imtinai, galiojusio operatyvinių veiksmų atlikimo metu.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. sausio 13 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–1/2004.

nustatytas taisyklės. Keletas pavyzdžių, bylose M.M. prieš Nyderlandų Karalystę (2003) ir A. prieš Prancūziją (2003) buvo nustatytas Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimas, nes telefoninių pokalbių buvo klausomasi ne itin laikantis įstatymų. Byloje M.M. prieš Nyderlandų Karalystę (2003) Konvencijos 8 straipsnio, garantuojančio teisę į privatų gyvenimą, pažeidimas buvo nustatytas todėl, kad policijos pareigūnai patarė nukentėjusiajai įrašinėti vėliau baudžiamojon atsakomybėn už seksualinį priekabiavimą patraukto advokato, gynusią nukentėjusiosios vyrą, pokalbius. Policija, be to, nukentėjusiosios bute sumontavo įrašinėti reikiamą įrangą. Byloje A. prieš Prancūziją (2003) pažeidimas buvo nustatytas dėl situacijos, kai telefoninis pokalbis buvo įrašytas policijos įstaigoje. Į policijos įstaigą atvykęs asmuo pranešė, kad jam yra siūloma nužudyti žmogų. Iš policijos įstaigos atvykęs asmuo paskambino susitarime nužudyti dalyvaujančiam asmeniui, su kuriuo aptarinėjo nusikaltimo detales. Abiem atvejais pažeidimas buvo nustatytas todėl, kad pokalbiai buvo įrašinėti įstatymuose nenumatytais sąlygomis, nors šiaip šių valstybių įstatymai numato tokią galimybę kaip telefoninių pokalbių klausymasis. Valstybės pareigūnai pažeidė teisę į privatų gyvenimą, nors pokalbiai ir buvo įrašinėjami vieno iš pokalbyje dalyvavusio asmens iniciatyva ar sutikimu⁴⁷. Todėl įstatymuose turi būti nustatytos visos šių prievartos priemonių taikymo sąlygos.

BPK 158 straipsnis reglamentuoja savo tapatybes neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus. BPK komentare teigiama, kad „šios priemonės taikymo metu galima atlikti dviejų rūšių veiksmus: 1) slapta patekti į gyvenamąsias patalpas, transporto priemones ir apžiūrėti šiuos objektus, laikinai paimti tirti medžiagas, žaliavas ir produkcijos pavyzdžius bei kitus objektus, neskelbiant apie jų paėmimą, atlikti kontrolinį gabenimą, užmegzti ryšius su asmenimis, tapusiais nusikalstamos veikos tyrimo objektais ir pan.; 2) atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, jei ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi tai leista.“⁴⁸

Analizuojant šiuos savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų pavyzdžius, kyla kontrolinio gabenimo klausimas, ir tai, kad tai neišsamus savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų sąrašas. BPK nėra pateikiamas savo tapatybės neatskleidžiančių veiksmų sąrašas⁴⁹.

Toks sąrašas pateikiamas 2003 m. birželio mėn. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-90 patvirtintose rekomendacijose 5 dalyje išvardyti savo

⁴⁷ Teismų praktika. Nr. 20. 2003. P. 359–361.

⁴⁸ Goda G. (*et al*) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius. 2003. P.401.

⁴⁹ Tarasevičius P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija. T. 49(41). 2003. P. 68.

tapatybės neatskleidžiančių pareigūnų veiksmai⁵⁰. Dauguma šių veiksmų įtvirtinti Operatyvinės veiklos įstatyme ir vadinami operatyviniais veiksmais. BPK 158 straipsnyje numatyti savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai yra procesinės prievartos priemonė, kurią taikant ikiteisminio tyrimo metu gaunami reikšmingi duomenys, tiriant labai sunkius ir sunkius, taip pat BK XXVIII skyriuje numatytus apysunkius nusikaltimus. Ši prievartos priemonė gali būti taikoma tik pradėjus ikiteisminį tyrimą ir kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra pakankamai surinkta duomenų apie konkrečius asmenis, dėl kurių atliekamas tyrimas⁵¹.

Kadangi tai procesinės prievartos priemonė, jos ribos turi būti konkrečiai apibrėžtos. BPK neapibrėžia tokių prievartos priemonių taikymo ribų ir netgi neišvardija jų.

BPK 159 straipsnyje yra kalbama apie leidimą atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Tai procesinė prievartos priemonė, kurią taikant ikiteisminio tyrimo metu gaunami reikšmingi duomenys, padedantys išaiškinti nusikaltimus darančius asmenis. Šios priemonės taikymo pagrindas yra informacija, kad konkrečiam asmeniui siūloma padaryti nusikaltimą ar dalyvauti jį darant. BPK nėra šių veiksmų sąvokos apibrėžimo. Nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelis yra BPK ir Operatyvinės veiklos įstatyme numatytas veiksmas. Operatyvinės veiklos įstatyme vartojama sąvoka nusikalstamos veikos imitacijos modelis. Šio įstatymo 3 straipsnio 19 dalyje pateikta nusikalstamos veikos imitacijos modelio sąvoka bei jos apibrėžimas.

BPK 159 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad asmuo, šio straipsnio nustatyta tvarka atlikęs nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, laikomas įvykdžiusiu teisėsaugos institucijos užduotį pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 32 straipsnį. BK 32 straipsnyje vartojama nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio sąvoka. Nusikalstamos veikos elgesio modelis plačiau reglamentuojamas Operatyvinės veiklos įstatyme. Šio modelio taikymas yra operatyvinis veiksmas, o kokia procesinė prievartos priemonė yra nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai – neaišku⁵².

Kitas svarbus momentas – BPK vartojamų sąvokų apibrėžimo problema. BPK 160 straipsnyje reglamentuojama viena iš procesinių prievartos priemonių, vadinama slapto sekimu. BPK neapibrėžia, kokia tai procesinė prievartos priemonė. Kas tai yra slaptas sekimas, galime rasti BPK komentare: „Slaptas sekimas – tai procesinė prievartos priemonė, kurią taikant ikiteisminio tyrimo metu gaunami duomenys apie asmenį,

⁵⁰ 2003 06 26 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas. Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. <http://www.prokuraturos.lt>, [2007-04-13].

⁵¹ Goda G. (et al) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius. 2003. P.400.

⁵² Tarasevičius P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija. T. 49(41). 2003. P. 72.

transporto priemonę arba kitą sekimo objektą⁵³. Šios prievartos priemonės faktinis pagrindas yra ikiteisminio tyrimo duomenys, pagrindžiantys būtinumą gauti informaciją apie konkretų asmenį, transporto priemonę ar kitą objektą.

Jeigu ikiteisminio tyrimo metu taikant šią procesinę prievartos priemonę nėra renkama informacija apie konkretų asmenį, šio veiksmo vykdymas galimas ir be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties. Tokiais atvejais slapta sekimą gali atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras⁵⁴.

Kyla klausimas, ar atlikdamas slapta sekimą ikiteisminio tyrimo pareigūnas atskleidžia savo tapatybę, ar ne, koku būdu tie duomenys gaunami, ar tai tik stebėjimas viešojoje vietoje, ar asmens veiksmų kontrolė jo nuosavame bute ir pan.⁵⁵

Tinkamai apibrėžti sąvokas įstatyme būtina, tuo labiau, kad tai yra procesinė prievartos priemonė, kuria gali būti ribojamos žmogaus teisės ir laisvės.

Teisinių terminų ir sąvokų vartojimas bei jų apibrėžimas yra svarbus dalykas, nes tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tiek asmenys, kuriems turi būti pranešama apie tokių procesinių prievartos priemonių naudojimą jų atžvilgiu, turėtų žinoti, kokie šie veiksmai. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje paminėta, kad „sąvokos ir/arba jos apibrėžimo negalima nagrinėti paliekant nuošaly kurį nors toje sąvokoje vartojamą žodį arba kurią nors tos sąvokos apibrėžimo formuluotę. Tad ir teisės akte (jo dalyje) apibrėžiamos sąvokos negalima nagrinėti paliekant nuošalyje kurį nors toje sąvokoje vartojamą žodį arba kurią nors tos sąvokos apibrėžimo formuluotę, nes taip būtų ignoruojamas atitinkamo teisės reguliavimo vieningumas“⁵⁶.

Nagrinėjant BPK įtvirtintų procesinių prievartos priemonių santykį su Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintais atitinkamais metodais, matome, kad skiriasi sąvokos, galimų veiksmų prigimtis ir tvarka, juos galintys atlikti subjektai. Operatyvinės veiklos įstatymo nustatyta tvarka, tai operatyvinės veiklos subjektų vieša ir slapta žvalgybinio pobūdžio veikla. BPK įtvirtintus procesinius veiksmus, gali atlikti ne tik operatyvinės veiklos subjektai. BPK įtvirtintų procesinių prievartos priemonių taikymo problemos susijusios palyginti su Operatyvinės veiklos įstatymu nepakankamu pačių veiksmų detalizavimu.

Nepakankamas šių minėtų klausimų reguliavimas BPK kelia riziką pažeisti žmogaus teises ir nesudaro sąlygų ikiteisminio tyrimo pareigūnams efektyviai panaudoti procesinio poveikio priemonių. Kad nebūtų pažeidžiamos žmogaus teisės, reikėtų

⁵³ Goda G. (*et al*) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius. 2003. P. 404.

⁵⁴ *Ibid.*, P. 404.

⁵⁵ Tarasevičius P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija. T. 49(41). 2003. P. 71.

⁵⁶ Valstybės žinios, 2003, Nr. 19–828.

kruopščiai aprašyti kiekvienos prievartinio pobūdžio priemonės taikymo pagrindus, sąlygas ir trukmę, taip pat sureguliuoti daugelį kitų klausimų.

Tuo atveju, kai tokių suvaržymų galimybė tinkamai reglamentuota įstatyme, o konkrečios bylos proceso veiksmai atliekami tiksliai laikantis įstatyme numatytų pagrindų ir tvarkos, šie suvaržymai netampa žmogaus teisių pažeidimais.

Situacija, kai atskiruose įstatymuose skirtingomis sąvokomis įvardijami tokie patys reiškiniai arba veiksmai, ir kai iki sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimo momento ir priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, yra numatyta skirtinga tų pačių veiksmų sankcionavimo tvarka, sukelia tam tikrą neaiškumą ir prieštaravimą⁵⁷.

Remiantis Operatyvinės veiklos įstatymu, operatyviniai veiksmai atliekami tais atvejais, kai kitais būdais neįmanoma ar sudėtinga apginti asmens, visuomenės ir valstybės interesus. Kaip yra vertinama operatyvinė informacija gauta pagal Operatyvinės veiklos įstatymą ir kokios jos panaudojimo galimybės ikiteisminio tyrimo metu? Tai dar vienas, operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio aspektas.

⁵⁷ Tarasevičius P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija. T. 49(41). 2003. P. 72.

4. Operatyvinės informacijos vertinimas ir panaudojimas baudžiamajame procese:

4.1. Renkant ikiteisminio tyrimo duomenis

Baudžiamojo proceso įstatyme numatyta, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus pareiškimą apie nusikalstamą veiką arba gavus informaciją apie įvykius turinčius nusikalstamos veikos požymius. Tokia informacija gali būti gaunama operatyvinės veiklos metu, pavyzdžiui, tokiais atvejais yra pradedami ikiteisminiai tyrimai pagal ūkinius, finansinius kitus latentinius nusikaltimus.

Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje yra pasakyta, kada pradedamas operatyvinis tyrimas⁵⁸. Operatyvinio tyrimo metu, nustačius padarytos nusikalstamos veikos požymius, turi būti pradedamas ikiteisminis tyrimas pagal BPK 166 straipsnį, o operatyvinis tyrimas dėl nusikalstamos veikos nutraukiamas. Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnio 1 punktą G.Goda kritikuoja, čia nelabai aiškus momentas yra tas, kada ta informacija apie nusikaltimą ar su juo susijusį asmenį turima, bet nusikalstamos veikos požymiai dar nenustatyti. Ir pareigūnai jau gali taikyti prievartinio pobūdžio priemonės, pavyzdžiui: Vokietijoje ikiteisminis tyrimas pradedamas esant pradiniam įtarimui, bet griežčiausios prievartinio pobūdžio priemonės taikomos tik tada, kai tas įtarimas yra labai pagrįstas. Jei informacija yra pakankamai patikima, tai ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras pagal BPK nuostatas turi nedelsdami pradėti ikiteisminį tyrimą ir atlikti BPK numatytus veiksmus. Tačiau, jei ta informacija yra tik gandų lygio, prievartinio pobūdžio priemonės negali būti taikomos. Turėtų būti vadovaujama tuo, kad ikiteisminiam tyrimui pradėti pakanka šiek tiek mažiau duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, nei tokių duomenų reikia norint taikyti griežtas prievartos priemonės⁵⁹.

Priėmus sprendimą pradėti nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą, tos nusikalstamos veikos tyrimo veiksmai pagal Operatyvinės veiklos įstatymą neatliekami, išskyrus sankcionuotus iki ikiteisminio tyrimo pradžios operatyvinius veiksmus, kurie gali būti vykdomi iki sankcijos termino pabaigos⁶⁰.

P.Tarasevičius mano, kad Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymo Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos)1 dalyje įtvirtintos nuostatos prieštarauja nusikaltimų atskleidimo taktikai ir metodikai.

⁵⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

⁵⁹ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P. 80.

⁶⁰ 2003 06 26 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas. Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. <http://www.prokuraturos.lt>, [2007-04-13].

Vadovaujantis Operatyvinės veiklos įstatymu, informacija apie padarytą nusikalstamą veiką yra pagrindas atlikti operatyvinius veiksmus. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nėra draudimo, pradėjus ikiteisminį tyrimą, atlikti operatyvinius veiksmus pagal Operatyvinės veiklos įstatymą. Todėl, viena iš pagrindinių problemų yra tai, kad šiuo metu galiojančiame BPK, reglamentuojančiame ikiteisminio tyrimo atlikimą, yra nemažai spragų ir neaiškumų, kuriuos bandoma užpildyti poįstatyminiais teisės aktais, neretai iškraipiančiais įstatymų leidėjo mintį ar netgi prieštaraujančiais įstatymams⁶¹.

Tačiau, Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo (toliau – LVAT) teisėjų kolegija administracinėje byloje pažymėjo⁶², kad aiškinant Operatyvinės veiklos įstatymo taisykles turi būti besąlygiškai laikomasi viešosios teisės principo, nustatančio, kad asmens teisės ribojančios teisės normos negali būti aiškinamos ir taikomos plečiamai. Esant teisinio reguliavimo neaiškumui ar neišbaigtumui, Operatyvinės veiklos įstatymo teisės normos turi būti aiškinamos ir taikomos žmogaus, o ne valstybės naudai⁶³.

Be to, aiškinant žmogaus teises, kurios garantuojamos Konvencijos, būtina remtis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika (LAT bylos Nr. 3K–3–959/2002, Nr. 3K–3–289/2004). EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimai).

Procesinės prievartos priemonės taikomos baudžiamojo proceso metu ribotai, nes BPK 44 straipsnio 9 dalyje nustatyta, kad „Kiekvienas asmuo turi teisę, kad būtų gerbiamas jo ir jo šeimos privatus gyvenimas, taip pat teisė į būsto neliečiamybę, susirašinėjimo, telefoninių pokalbių, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo slaptumą. Šios asmens teisės baudžiamojo proceso metu gali būti apribotos šio kodekso numatytais atvejais ir tvarka.“⁶⁴ Todėl, vadovaujantis šiuo įstatymo reikalavimu, priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, negalima atlikti operatyvinių veiksmų, kuriais apribojama teisė į privatų gyvenimą Operatyvinės veiklos įstatymo nustatyta tvarka.

Kad nekiltų neaiškumų taikant Operatyvinės veiklos įstatymą, jame turi būti aiškiai pasakyta, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą, operatyviniai veiksmai neatliekami.

⁶¹ Tarasevičius P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija. T. 49(41). 2003. P. 68.

⁶² Itin reikšmingų teismų praktikai teisės taikymo ir aiškinimo taisyklių Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija suformulavo administracinėje byloje Nr. A³–750–2004 priimtame sprendime nagrinėdama Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos apeliacinį skundą dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo 2004 m. Gegužės 7 d. sprendimo. Šioje byloje buvo sprendžiamas operatyvinių veiksmų metu gautos informacijos panaudojimo galimybė, skiriant tarnybines nuobaudas. Nors čia kalbama apie Operatyvinės veiklos įstatymo taikymą administraciniame procese, bet taip pat aktualu nagrinėjant šią temą.

⁶³ Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A³–750–2004. Biuletenis Nr. 6, P. 167–185.

⁶⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341.

Remiantis Operatyvinės veiklos įstatymu, operatyvinės veiklos subjektai turi teisę slapta patekti į gyvenamąsias patalpas, slapta apžiūrėti asmenis, slapta ir tiesiogiai stebėti asmenis, vykdyti elektroninę žvalgybą, specialia tvarka naudoti technines priemones ir gauti informaciją iš telekomunikacijų operatorių ir telekomunikacijų paslaugų teikėjų, naudoti nusikalstamos veikos imitacijos modelį. LVAT teisėjų kolegija įvertino, kad tokia veikla yra panaudojamos itin didelės valstybės galios ir esmingai veikiama žmogaus teisės – viena didžiausių demokratinės ir teisinės valstybės vertybių⁶⁵. Taigi renkant įrodymus ir taikant procesines prievartos priemones labai svarbus yra asmens teisių užtikrinimas. Procese gali būti suvaržyta ne tik įtariamojo, bet ir kitų asmenų privataus gyvenimo bei būsto neliečiamybė. Todėl aktualus yra BPK 44 straipsnis, jo 9 dalis, kuri skirta privataus gyvenimo ir būsto neliečiamybės apsaugai baudžiamajame procese. Šias žmogaus teises saugo Konstitucijos 22 ir 24 straipsnis, Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnis. Tiriant padarytą nusikalstamą veiklą dažnai neįmanoma apsieiti be žmogaus teisės, tarp jų ir teisės į privataus gyvenimo bei būsto neliečiamybę, suvaržančių priemonių taikymo. Tačiau toks priemonių taikymas yra pagrįstas, tai pažymėjo ir Konstitucinis Teismas savo 2000 m. gegužės 8 d. nutarime, asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai pažeidžia teisės saugomus interesus. Tą patį, pažymėjo ir LAT baudžiamojame byloje 2002 m. kovo 26 d. Nr. 2K–268/2002.

Tačiau tik dalis operatyvinių veiksmų, numatytų Operatyvinės veiklos įstatyme, apriboja BPK 44 straipsnio 9 dalyje minimas teises. Todėl ikiteisminio tyrimo metu galima atlikti tuos operatyvinius veiksmus, kuriais neribojamos asmens teisės, numatytos BPK 44 straipsnio 9 dalyje. Šių operatyvinių veiksmų metu, gauta informacija, pagal Operatyvinės veiklos įstatymą, neturėtų būti naudojama baudžiamajame procese. Ikiteisminio tyrimo metu, operatyviniai veiksmai numatyti Operatyvinės veiklos įstatymo 10–13 straipsniuose, negalimi, nes „prireikus atlikti ikiteisminio tyrimo metu slapto pobūdžio proceso veiksmus, reikia vadovautis BPK XII skyriaus 154, 158, 159, 160 straipsniais, o ne Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatomis⁶⁶“.

BPK XII skyriuje numatytos procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų. Bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymas turi būti nedelsiant nutrauktas, kai tai tampa nereikalinga

⁶⁵ Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A³–750–2004. Biuletenis Nr. 6, P. 167–185.

⁶⁶ 2003 06 26 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas. Nr. I–90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamąjo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. <http://www.prokuraturos.lt>, [2007–04–13].

(BPK 11 straipsnio 1 dalis). Asmeniui, kuriam buvo taikoma bent viena šiame skyriuje numatyta procesinė prievartos priemonė jam nežinant, baigus jas taikyti, turi būti pranešta apie tai. Pranešti būtina iškart, kai tai įmanoma padaryti nepakenkiant tyrimo sėkmei (BPK 161 straipsnio 1 dalis). Pranešime asmeniui nurodoma tik tai, kad ikiteisminio tyrimo metu jo atžvilgiu buvo taikyta procesinė prievartos priemonė (įvardijama kokio)⁶⁷.

Rekomendacijų 1 dalyje įtvirtintos nuostatos⁶⁸ reiškia, kad nusikalstamos veikos tyrimo veiksmai turi būti iš naujo sankcionuojami BPK nustatyta tvarka. Tęsti operatyvinius veiksmus galima tik dėl tokių nusikalstamų veikų, dėl kurių ikiteisminis tyrimas nėra pradėtas. Kai ikiteisminis tyrimas pradėtas, operatyvinių tyrimo metu gauta informacija prieš priimant sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, remiantis Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 1 dalimi⁶⁹, BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalimis,⁷⁰ gali būti panaudota baudžiamojoje byloje.

Dar viena keliamą problema dėl operatyvinio tyrimo atlikimo galimybės ikiteisminio tyrimo pareigūnui priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, kai atsiranda Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje numatytas vienas iš operatyvinio tyrimo atlikimo pagrindų: „Pasislepia įtariamasis, kaltinamasis arba nuteistasis“⁷¹. Rekomendacijų 4 dalyje pasakyta, kad „Nuteistojo paieška vykdoma vadovaujantis Operatyvinės veiklos įstatymu. Įtariamojo ar kaltinamojo paieška taip pat gali būti vykdoma vadovaujantis Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatomis, jeigu paieškos metu gautos informacijos nereikės panaudoti baudžiamajame procese. Dėl to paieškos organizavimo klausimus kiekvienu atveju būtina aptarti su prokuroru, vadovujančiu ikiteisminiam tyrimui.“⁷²

Vykdam šiuo asmenų paiešką pagal Operatyvinės veiklos įstatymą, kai yra pradėtas ikiteisminis tyrimas, šiais veiksmais gauta informacija negali būti panaudota baudžiamojoje byloje. Rekomendacijose išdėstyti teiginiai, „jeigu paieškos metu gautos informacijos nereikės panaudoti baudžiamajame procese“; „paieškos organizavimo klausimus kiekvienu atveju būtina aptarti su prokuroru, vadovujančiu ikiteisminiam tyrimui“, tai reiškia, kad kiekvienu atveju yra sprendžiama ar vykdyti paiešką pagal BPK

⁶⁷ 2003 06 26 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas. Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. <http://www.prokuraturos.lt>, [2007-04-13].

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633.

⁷⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁷¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633.

⁷² 2003 06 26 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas. Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. <http://www.prokuraturos.lt>, [2007-04-13].

ir surinktą informaciją būtų galima naudoti baudžiamojoje byloje, ar pagal Operatyvinės veiklos įstatymą. Tai turėtų nuspręsti bylai vadovaujantis prokuroras.

Problema – jei ikiteisminio tyrimo metu atlikti tie operatyviniai veiksmai, kuriais neribojamos asmens teisės, numatytos BPK 44 straipsnio 9 dalyje ar gali gauta informacija apie nusikalstamą veiką būti panaudojama baudžiamajame procese pagal Operatyvinės veiklos įstatymą? Mano nuomone, negali, nes baudžiamojo proceso metu galima atlikti tik BPK numatytus veiksmus ir taikyti tik BPK numatytas procesines prievartos priemones.

Baudžiamasis persekiojimas turi būti atliekamas pagal BPK, o prievartinio pobūdžio veiksmų atlikimas pagal du ar kelis įstatymus tuo pačiu metu kelia proceso sąžiningumo (teisingumo) problemą. BPK neturi užleisti vietos Operatyvinės veiklos įstatymui ar kitam įstatymui⁷³. Todėl, būtinas BPK ir Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatų suderinimas.

Nagrinėjant LAT praktiką, dar labiau atsiskleidžia esančios problemos, susijusios duomenų rinkimu pagal Operatyvinės veiklos įstatymą, kai yra neteisingai interpretuojamos ir taikomos Operatyvinės veiklos įstatymo normos. Todėl svarbu vadovautis ir LAT išaiškinimais renkant ikiteisminio tyrimo duomenis pagal Operatyvinės veiklos įstatymą.

Nemažai LAT nutarčių yra susijusių su nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelio (toliau – NVIEM) taikymu. NVIEM – tai operatyvinės veiklos forma, specialus tyrimo metodas, naudojama tais atvejais, kai kitokiais tyrimo būdais ir metodais išaiškinti nusikaltimą sunku ar neįmanoma.

Operatyvinės veiklos įstatymo 4 straipsnio 1 dalis⁷⁴ reguliuoja NVIEM darymo pagrindus. Vienas iš operatyvinių veiksmų pagrindų yra pirminė informacija apie rengiamą ar padarytą nusikaltimą arba jį rengusį ar padariusi asmenį. Šio įstatymo 7 straipsnio 2 dalies nuostatos patikslina, kad operatyvinės veiklos subjektai turi teisę daryti NVIEM tik esant šio įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje numatytiems pagrindams. Šio įstatymo 4 straipsnio 2 dalis, nustatydamą operatyvinio tyrimo pagrindus, jau šiek tiek kitaip formuluoja operatyvinio tyrimo pagrindus, palyginti su to paties straipsnio 1 dalimi. Įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 2 punktą operatyviniam tyrimui atlikti reikalauja pirminės patikrintos informacijos apie asmens nusikalstamą veiklą. LAT išaiškino, kad „jei šio įstatymo 4 straipsnio 1 dalis suteikia teisę daryti NVIEM esant duomenų apie

⁷³ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.82.

⁷⁴ Valstybės žinios, 1997, Nr. 50–1190.

rengiamą ar jau padarytą nusikaltimą, šio straipsnio 2 dalis reikalauja duomenų apie asmens nusikalstamą veiklą⁷⁵.

Operatyvinės veiklos įstatymo 4 straipsnio 1 dalis nenumato, kokia forma (žodžiu, raštu ar kita specialia tvarka) ta informacija turi būti pateikta. LAT Kolegija vienoje iš bylų konstatavo⁷⁶, kad žodinis pareiškimas, atitinkantis LTSR baudžiamojo proceso kodekso (1961m.) 125 straipsnio 1 dalies 1 punkto reikalavimus apie daromą nusikaltimą buvo pakankamas įstatyminis pagrindas atlikti telefoninio pokalbio įrašą, nes BPK 198² straipsnio 3 dalis nenustato reikalavimų įforminant nukentėjusiųjų, liudytojų ar kitų proceso dalyvių sutikimą klausantis jų telefono pokalbio. Ir jei nėra jokių pastabų ar prieštaravimų dėl šio veiksmo nei bylos tyrimo, nei teismo nagrinėjimo metu, skundo ar duomenų, klausymasis buvo atliktas sutinkant. Nuo asmens kreipimosi į atitinkamą instanciją dėl daromo jo atžvilgiu nusikaltimo prasideda procesas, kadangi nuo to momento atsiranda BPK numatytos pareigos bei atsakomybė institucijai ir besikreipiančiam asmeniui.

Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime pažymėjo⁷⁷, kai yra atliekami Operatyvinės veiklos įstatyme 10 straipsnio 1 dalyje nurodyti veiksmai kartu darant NVIEM, būtina Lietuvos Respublikos apygardų teismų pirmininko ar šių teismų baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko pagal generalinio prokuroro pavaduotojo arba jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo motyvuotą teikimą, sankcija. Tais atvejais, kai NVIEM neapima, šių nurodytų veiksmų, tokiu atveju NVIEM sankcionuoja generalinis prokuroras ar jo įgaliotas generalinio prokuroro pavaduotojas.

Nemažai LAT pasisakė dėl draudimo provokuoti, kurstyti, nustatyti, ar traukiamas baudžiamojon atsakomybėn asmuo nebuvo išprovokuotas padaryti nusikalstamą veiką – tai itin svarbu tiek materialinės, tiek proceso teisės požiūriu. Konstatavus, kad veikos padarymą nulėmė provokacija, už tokią veiką negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, nes valstybė negali „sukurti“ nusikaltimų, o po to už juos bausti.

Pažymėtina, kad provokacijos sąvoka apibrėžta norminiuose aktuose buvo tik 2002 m. birželio 20 d. Operatyvinės veiklos įstatymo 6 straipsnio 5 dalyje. Panašiai provokaciją anksčiau apibrėžė ir LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus septynių teisėjų kolegija 2001 m. vasario 27 d. nutartyje baudžiamajoje byloje Nr. 2K–52, kad

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2001 m. gruodžio 4 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–1040/2001; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. sausio 22 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–89/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. vasario 5 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–121/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. spalio 14 d. baudžiamajoje byloje Nr. 2K–614/2003.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. lapkričio 11 d. baudžiamajoje byloje Nr. 2K–721/2003.

⁷⁷ Valstybės žinios, 2000, Nr. 39–1105.

nusikaltimo provokacija yra artimas kurstymui, tačiau ne tapatus reiškinys. Nusikaltimo provokacija tai kurstymo padaryti nusikaltimą atmaina.

Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime nurodė, kad operatyvinės veiklos slaptojo dalyvio ir asmens, kuriam taikomas NVIEM, teisinė padėtis yra skirtinga, ir aktyvūs slaptojo dalyvio veiksmai pripažįstami teisėtais, jeigu jais nedaromas spaudimas asmeniui, kuriam taikomas NVIEM. Pastarojo asmens padėtis visai kitokia, jis daro nusikaltimą, suvokia savo veiksmų pavojingumą ir priešingumą teisei. Jis suvokia, kad jo atžvilgiu gali būti panaudotos įvairios operatyvinės veiklos formos. Be to, asmuo, darantis nusikaltimą, visada gali savo noru atsisakyti jį baigti, tokiu atveju jis atsakys pagal baudžiamuosius įstatymus tik jei jo faktiškai padarytoje veikoje yra kito nusikaltimo sudėtis⁷⁸.

LAT Kolegija konstatuoja, jog NVIEM ribos pagal Operatyvinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 3 punktą⁷⁹ yra konkrečių veiksmų ribos pagal imituojamą BK straipsnį, ir jos negali išeiti iš patvirtintų NVIEM ribų. Tos ribos nėra siejamos su asmenų ar veiksmų skaičiumi, NVIEM ribas apibrėžia šie pagrindiniai kriterijai (tai yra įstatyminis pagrindas, kitaip tariant teisinė bazė nusikalstamos veikos imituojančio elgesio modelio veiksmams atlikti):

1. būtinas sankcionavimas;
2. draudimas kurstyti ir provokuoti;
3. konkrečiame BK straipsnyje numatytos veikos imitavimas.

Konstitucinis teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatuojamosios dalies III skyriaus 7 punkte taip pat, apibrėžė NVIEM ribas: jos apibrėžiamos įstatyme nustatytų normų sistema, kurią sudaro įstatyme suformuluota modelio paskirtis, modelio darymo pagrindai, sankcionavimo tvarka ir kt. Įstatyme nustatytų modelio taikymo ribų nepaisymas, nusikaltimo provokavimas ar kitoks piktnaudžiavimas modeliu, daro jį neteisėtu. Taigi, LAT pabrėžė,⁸⁰ kad tokiu būdu modelio veiksmų ribos apibrėžiamos draudimu kurstyti, provokuoti ar kitaip piktnaudžiauti modeliu, o ne NVIEM veiksmų apimtimi (išskyrus tokius, kuriems reikalingas atskiras sankcionavimas).

LAT remdamasis Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 5, 6, 7 ir 12 dalimis⁸¹ išaiškino, kad baigtinis operatyvinių veiksmų sąrašas yra toks: techninių priemonių naudojimas, operatyvinė įskaita, nusikalstamos veikos imitacijos modelis,

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2001 m. Kovo 13 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–108/2001.

⁷⁹ Valstybės žinios, 1997, Nr. 50–1190.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2003 m. Sausio 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–137/2003; Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2003 m. lapkričio 11 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–721/2003.

⁸¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

kontroliuojamas gabenimas operatyvinė apklausa, operatyvinė apžiūra, operatyvinis patikrinimas, operatyvinis sekimas, agentūrinis metodas, elektroninė žvalgyba. Būtent vienas ar keli iš šių veiksmų turi būti nurodomi, surašant protokolą pagal Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 1 dalį. Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta, kad tokiaame protokole turi būti nurodyti naudojamų operatyvinių veiksmų pavadinimai, kad būtų aišku kokiomis Operatyvinės veiklos įstatymo normomis vadovaujantis buvo daromas operatyvinis veiksmas. Jei neteisingai nurodomas operatyvinio veiksmo pavadinimas, neaišku, kokios normos buvo taikytos, todėl neįmanoma patikrinti, ar protokolo įrašai yra teisėti⁸².

Pagal Operatyvinės veiklos įstatymo 10 straipsnio 1 dalį, techninių priemonių panaudojimas ir informacijos gavimas telekomunikacijų operatorių ir telekomunikacijų paslaugų teikėjų turi būti sankcionuojami teismo. LVAT teisėjų kolegija nagrinėdama mano minėtą bylą konstatavo, Operatyvinės veiklos įstatyme nėra aiškiai suformuluota, kad operatyvinė informacija gali būti panaudota tarnybinių nusižengimų aplinkybėms įrodinėti ir nesant baudžiamojo proceso⁸³. Taip pat nėra nustatytos valstybės institucijų veiklos (ne baudžiamajame, o tarnybinių nuobaudų skyrimo procese), renkant operatyvinę informaciją turint tikslą panaudoti tarnybiniams nusižengimams išaiškinti, ribos; asmenų kategorijos, prieš kuriuos būtų galima rinkti operatyvinę informaciją. Taip pat nėra nustatytos aplinkybės, kurioms esant galima būtų imtis minimų priemonių; procedūros, kurių reiktų laikytis, panaudojant tokią informaciją; valstybės institucijų veiklos kaupiant ir panaudojant operatyvinę informaciją, turint tikslą panaudoti tarnybiniams nusižengimams išaiškinti veiklos teisėtumo priežiūra. Teismas konstatavo, kad valstybės institucijos turi teisę apriboti asmens teisę į privataus gyvenimo gerbimą tik tada, kai tai nustatyta įstatymo⁸⁴.

Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta⁸⁵, kad „išslaptinta operatyvinė informacija įstatymų nustatyta tvarka gali būti išslaptinama ir panaudojama baudžiamajame procese. Jeigu tokia informacija panaudojama baudžiamajame procese, turi būti surašomas protokolas dėl operatyvinių veiksmų atlikimo.“

Surinkta informacija gali būti naudojama tik tada, jei ji tinkamai užfiksuota dokumente. Tačiau gauti duomenys turi būti ne tik tinkamai užfiksuoti, bet ir atitikti

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–332/2006.

⁸³ Tai matyti iš techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolų, sankcionavo ne pareiškėjo slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę, turint tikslą išaiškinti tarnybinių nusižengimą, o kito asmens slaptą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę, siekiant duomenis panaudoti baudžiamajame procese.

⁸⁴ Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A³–750–2004. Biuletenis Nr. 6, P. 167–185.

⁸⁵ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

įrodymų sąsajumo ir įrodymų leistinumą principus. Teismui įvertinus tokius duomenis, jie gali tapti įrodymu. Reikėtų panagrinėti kaip teismai vertina operatyvinę informaciją ir jos panaudojimą baudžiamajame procese, juos pripažįstant įrodymais.

4.2. Ikteisminio tyrimo duomenis pripažįstant įrodymais

Sovietiniais metais, operatyvinę veiklą reglamentavo slaptos žinybinės instrukcijos, buvo naudojami slapti informacijos (duomenų) paieškos būdai, metodai, priemonės. Todėl, baudžiamojo proceso teisės moksle vyravo nuomonė, kad operatyviniais veiksmais gauta informacija (duomenys) negali turėti įrodomosios reikšmės.

Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo nebuvimas vedė prie to, kad nei operatyvinių padalinių vadovai, nei prokurorai, nei juo labiau teismai negalėjo operatyvinės veiklos rezultatų įvertinti kaip įrodymų. Todėl operatyvinės veiklos rezultatams buvo reikalingas „legalizavimas“. Taip tarybinėje operatyvinės veiklos mokykloje buvo suprantamas informacijos, gautos operatyviniais veiksmais įteisinimas⁸⁶.

Dabar galiojantis BPK pateikė kitokią įrodymų sampratą nei buvo prieš tai, atsisakyta griežto įrodymų rūšių (šaltinių) sąrašo, koks buvo pateiktas anksčiau galiojusiam BPK. Įrodymais gali būti laikomi bet kokie duomenys, jei jie gauti įstatymų nustatyta tvarka.

Jei būtų įtvirtintas išsamus įrodymų rinkimo ir pateikimo sąrašas, tai tokiu atveju negalėtų būti pripažinti leistiniais įrodymais, duomenys gauti tokiomis priemonėmis, kurios nėra numatytos⁸⁷.

Kadangi be BPK įrodinėjimo procese gali būti remiamasi ir Operatyvinės veiklos įstatymo tvarka gauta informacija (duomenimis), tačiau tik atskirais atvejais, tokie duomenys, gali būti pripažinti įrodymais. Bet kuriuo atveju, kai baudžiamojoje byloje remiamasi informacija, gauta ne pagal BPK, tokios informacijos įrodomoji vertė kelia daugiau abejonių. Taip yra todėl, kad informaciją pagal kitus įstatymus surenka asmenys, kurie iš viso arba bent tos informacijos rinkimo metu neveikia kaip baudžiamojo proceso (ikiteisminio tyrimo) subjektai, informacija renkama neveikiant BPK numatytoms proceso dalyvių garantijoms, baudžiamojo proceso principams. Jeigu vis dėlto baudžiamojoje byloje būtina remtis informacija, surinkta ne pagal BPK, tos informacijos patikimumas turi būti tikrinamas, išsiaiškinant, ar tiksliai buvo laikytasi tų įstatymų, pagal kuriuos informacija buvo gauta. 2000 m. gegužės 8 d. Konstitucinio Teismo nutarime yra akcentuota teismų pareiga „tikrinti ir vertinti visų jiems pateiktų įrodymų, taip pat surinktų taikant modelį, teisėtumą, patikimumą, tikrumą, leistinumą“⁸⁸. Tai reiškia, kad visų gautų duomenų (informacijos), kuriais remiantis baudžiamojoje byloje gali būti

⁸⁶ Petrošius D. Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste // Jurisprudencija. 2004, t. 63 (55); P. 127.

⁸⁷ Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumo problemos Lietuvos Baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // Jurisprudencija. T. 23 (15). 2001. P.40.

⁸⁸ Valstybės žinios, 2000, Nr. 39–1105.

daromos išvados, patikimumas, turi būti patvirtintas BPK nustatyta tvarka. Toks įpareigojimas kyla iš BPK 20 straipsnio 4 dalies. Tai konstatavo ir LAT, teigdamas, kad ši BPK nuostata užkerta galimybę apkaltinamąjį nuosprendį pagrįsti vien tik ar daugiausia duomenimis, surinktais ne pagal BPK⁸⁹.

Remiantis BPK, duomenys, ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuriais disponuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras įrodymais virsta tik tada, kai tai pripažįsta teismas, teismo proceso metu, kuris vyksta laikantis visų privalomų principų ir kuriame yra patikrinamas pateiktų duomenų (medžiagos) patikimumas. Tik teismas gali pasakyti, kiek vieni ar kiti duomenys turi reikšmės sprendžiant bylą. Tik teismo nuosprendyje yra pasakoma, kiek viena ar kita bylai reikšminga aplinkybė yra įrodyta. Iki tol tai yra tik duomenys, kurie yra pagrindas proceso šaliai užimti proceso metu tam tikrą poziciją. Kaip šios nuostatos atsispindi konkrečiose bylose, geriausia būtų panagrinėti šiek tiek teisminės praktikos pavyzdžių.

Sistemiškai aiškinant Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatas akivaizdu, kad šio įstatymo 6 straipsnio 1 ir 7 dalyse, 17 straipsnio 1 ir 2 dalyse yra siekiama užtikrinti žmogaus ir piliečių teisių bei laisvių apsaugą vykdant operatyvinę veiklą, įgyvendinti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje numatytas teises, taip pat ir teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Dėl žmogaus teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir Operatyvinės veiklos įstatymo aiškinimo principų LVAT teisėjų kolegija sprendime nurodė, kad administracinių bylų teisenoje bylai spręsti reikšmingos aplinkybės gali būti nustatinėjamos tik leistiniais įrodymais, t. y. įrodymais gali būti tik įstatymų nustatyta tvarka, teisėtais būdais gauti ir teisėtai naudojami duomenys. Duomenys surinkti ar panaudoti neteisėtai, taip pat pažeidžiant žmogaus teises, yra neleistini administracinių bylų teisenoje, procesinės reikšmės neturi ir jais teismo sprendimas negali būti grindžiamas. Tai yra universalus procesinis teisinis principas, būdingas administracinių bylų teisenai⁹⁰. Šiuo principu vadovaujamosi ir baudžiamajame procese.

LVAT teisėjų kolegija išaiškino, kad operatyvinė informacija, gauta operatyvinių veiksmų metu, darant slaptą telefoninių pokalbių įrašą, ir tai panaudojant administraciniame procese, skiriant tarnybinę nuobaudą, to nenustačius įstatyme, yra neteisėta. Tokie įrodymai – telefoninių pokalbių įrašai – yra neleistini administracinių bylų teisenoje, procesinės reikšmės neturi ir neturi būti vertinami teismo. LVAT teisėjų kolegija sprendime nurodė, kad iš Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 1 ir 2

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.

⁹⁰ Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A³-750-2004. Biuletenis Nr. 6, P. 167-185.

dalių turinio tampa aišku, jog operatyvinė informacija įstatymų nustatyta tvarka gali būti išslaptinama ir panaudojama baudžiamajame procese, kitiems tikslams operatyvinė informacija gali būti panaudojama tik įstatymų numatytais atvejais. Todėl LVAT nagrinėjamoje byloje įvertino tai, kad tarnybinės nuobaudos skyrimas nėra baudžiamasis procesas ar jo dalis. Įstatymai nenustato tokių atvejų, kad operatyvinė informacija galėtų būti panaudojama tarnybinių nusižengimų aplinkybėms įrodinėti. Be to Operatyvinės veiklos įstatymo 5 straipsnyje yra nustatyti operatyvinės veiklos uždaviniai, iš kurių turinio matyti, kad svarbiausi operatyvinės veiklos uždaviniai yra nusikalstamų veikų prevencija ir išaiškinimas. Tarnybinių nusižengimų prevencija ir išaiškinimas operatyvinės veiklos uždaviniams nepriskiriami⁹¹.

Gautos informacijos tikrinimas taip pat, turi būti atliekamas laikantis proceso teisingumo (sąžiningumo), rungimosi, šalių lygybės principų, tinkamai užtikrinant kaltinamojo teisę į gynybą. Būtinybė laikytis šių principų kyla iš Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos. Tai akivaizdžiai išreikšta 2003 m. liepos 22 d. EŽTT sprendime byloje *Edwards ir Lewis prieš Jungtinę Karalystę* (sprendimo santrauka lietuvių kalba skelbta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“, Nr. 20). Šis EŽTT sprendimas priimtas, nagrinėjant skundus, kuriuose buvo nurodoma, jog pareiškėjai buvo išprovokuoti daryti nusikalstamas veikas, o nacionaliniai teismai, paneigdami išprovokavimo versiją, rėmėsi kaltinimo pateikiamais įrodymais, su kuriais negalėjo susipažinti gynyba. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio pažeidimas šiame EŽTT sprendime konstatuotas, nes gynybai nebuvo leidžiama susipažinti su įrodymais apie svarbius faktus, kuriais kaltinimas neigė išprovokavimo versiją. Tokiu atveju, gynyba neturėjo galimybės pateikti visų argumentų dėl provokacijos versijos. Šiame sprendime taip pat nurodyta, jog tam, kad galėtų būti daroma išvada, ar iš tiesų buvo išprovokuota padaryti nusikaltimą, turi būti apsvaistoma daug faktorių, įskaitant policijos operacijos pagrindą, jos dalyvavimo darant nusikaltimą laipsnį ir pobūdį bei bet kokio policijos taikyto skatinimo ar spaudimo pobūdį. Duomenų tyrimas nedalyvaujant proceso dalyviams, jiems neleidžiant susipažinti su teismui pateikta informacija, yra sunkiai suderinama su teisinės demokratinės valstybės baudžiamajam procesui būdingais principais, todėl paprastai negali būti taikoma. Duomenys, kuriuos žino teismas, byloje dalyvaujantiems asmenims gali būti neatskleidžiami tik esant ypatingiems atvejams. Bylos *Edwards ir Lewis prieš Jungtinę Karalystę* sprendime EŽTT, remdamasis anksčiau priimtu sprendimu byloje *Jasper prieš*

⁹¹ Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A³-750-2004. Biuletenis Nr. 6, P. 167-185.

Jungtinę Karalystę, nurodė, kad tokia situacija galima, kai yra svarbių su kaltinamojo teisėmis konkuruojančių interesų (pvz., nacionalinis saugumas arba poreikis apsaugoti liudytojus nuo persekiojimo, arba siekis išsaugoti paslapyje policijos tyrimo metodus). Antra vertus, įrodymų tyrimo teisme metu negalima ir nėra būtina atskleisti duomenų, kurie yra valstybės paslaptis ir negali būti išslaptinami. Jeigu tam tikrus duomenis, kuriuos tirti prašo proceso dalyvis ar nusprendžia išreikalauti teismas, yra atsisakoma pateikti nagrinėti teisme, turi būti aiškiai nurodomas įstatyme numatytas pagrindas, kuriuo remiantis informacija negali būti viešinama įrodymų tyrimo etapo metu⁹².

Pavyzdžiui, NVIEM išslaptinta informacija patenka į valstybinę paslaptį sudarančios informacijos sąrašą (Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 5 straipsnis). Šio įstatymo 9 straipsnyje pažymėta, kad susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia informacija gali tik specialius leidimus turintys asmenys. Nuteistasis, gynėjas, jei tokio leidimo neturi, jiems draudžiama asmeniškai susipažinti su išslaptinta operatyvine informacija ir tai negali būti laikoma esminiu nuteistojo teisės į gynybą pažeidimu. Ir jei pirmosios instancijos teismo teisėjas ar apeliacine tvarka nagrinėję bylą teisėjai susipažino su išslaptinta operatyvine informacija, jos gavimo šaltiniais ir davė tinkamą įvertinimą dėl modelio teisėtumo ir pagrįstumo. Todėl atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad teisėti yra įrodymai, kurie buvo surinkti, realizavus šį modelį⁹³.

Pažymėtina, kad 2000 m. gegužės 8 d. Konstitucinio Teismo nutarime yra atkreiptas dėmesys į tai, kad NVIEM neapima kitų operatyvinių veiksmų, kuriems numatyta atskira sankcionavimo tvarka. Taikant NVIEM gauti duomenys gali būti pripažinti įrodymais baudžiamajame procese. Tam būtina sąlyga yra tikslus įstatymuose nustatytų modelio atlikimo pagrindų ir tvarkos laikymasis⁹⁴. Tačiau tam, kad NVIEM surinktą medžiagą teismas pripažintų įrodymu byloje, nepakanka vien to fakto, kad NVIEM buvo sankcionuotas nepažeidžiant Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatų. NVIEM teisėtu daro ne tik jo sankcionavimo pagrindų teisėtumas, bet ir modelio realizavimo teisėtumas, t.y. veiksmų atlikimas prisilaikant teisėtumo principo bei įstatymų reikalavimų. Remiantis baudžiamojo proceso principais tik teisėtais būdais surinktais įrodymais teismas gali grįžti apkaltinamąjį nuosprendį. Tai reiškia ne tik tai, kad NVIEM negali būti sankcionuojamas, nesant duomenų apie rengiamą ar daromą nusikaltimą, bet tai kad, negali būti sankcionuojamas ir vykdomas tam, kad juo sukurstytų asmenį ar asmenis daryti nusikaltimą. Juo gali būti tik prisijungiama prie pradėtos nusikalstamos veikos. Jei

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. spalio 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-614/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. gruodžio 7 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-680/2004.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006.

NVIEM dalyviai kursto padaryti nusikaltimą, toks modelis yra neteisėtas, jo vykdymo metu surinktus duomenis teismas negali laikyti įrodymais baudžiamojoje byloje ir remtis jais, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį⁹⁵. Tai akcentavo 2000 m. gegužės 8 d. Konstitucinis Teismas. Šiame nutarime yra išaiškinta⁹⁶, kad „modeliu gali būti tik „prisijungiama“ prie tęstinių ar trunkamųjų nusikaltimų, taip pat kitų besitęsiančių, bet nepasibaigusių nusikaltimų. Ši nusikalstama veika tęsiasi be operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių pastangų. Jie tik imituoja rengiamo ar daromo nusikaltimo veiksmus. Kiekvienoje baudžiamojoje byloje turi būti patikrinamas modelio taikymo teisėtumas. Tik tokiu atveju taikant modelį gauti duomenys gali būti pripažįstami įrodymais. NVIEM aplinkybių tyrimas ir vertinimas – teismo nagrinėjimo dalykas, baudžiamojoje byloje tai sprendžia byla nagrinėjantis teismas.⁹⁷ Šias aplinkybes nekartą konstatavo ir LAT kasacinėse nutartyse baudžiamosiose bylose (LAT nutartys Nr. 2K – 178/2003; Nr. 2K–110/2001 m; Nr. 2K–52/2001). NVIEM siekiama išsamiai ištirti tam tikrą nusikalstamą veiklą, o ne patraukti baudžiamojon atsakomybėn konkretų asmenį, todėl nutraukti operatyvinį tyrimą (modelio realizavimą) vien dėl to, kad į tiriamą nusikalstamą veiklą įsijungė asmenys, apie kuriuos nieko nebuvo žinoma tyrimą pradėdant, nėra jokio pagrindo. Todėl gauti duomenys gali būti įrodymais, ir jais gali būti grindžiamas apkaltinamasis nuosprendis⁹⁸.

LAT taip pat nagrinėjo 2004 m. gruodžio 7 d., 2004 m. sausio mėn. 13 d. nutartyse techninių priemonių panaudojimą taikant Lietuvos Respublikos 1961 m. BPK nuostatas. BPK 198¹ straipsnyje (1993 m. sausio 28 d. įstatymo Nr. I–57 redakcija) nurodyta, kad atlikdamas operatyvinius veiksmus, kvotos organo pareigūnas gali daryti vaizdo ar garso įrašą apie rengiamą ar daromą nusikaltimą. Apie techninių priemonių naudojimą fiksuojant nusikaltimą surašomas protokolas, kuris su priedais pridėtas prie baudžiamosios bylos, turi įrodomąją reikšmę. Jei šie faktiniai duomenys pirmosios instancijos teismo posėdyje yra patikrinami ir įvertinami, vadovaujantis bendraisiais įrodymų vertinimo kriterijais (BPK 20 straipsnis, 301 straipsnio 1 dalis), juos galima laikyti įrodymais⁹⁹. Kitoje LAT 2004 m. sausio mėn. 13 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K–22/2004, atkreipė dėmesį, kad kvotos organo pareigūnas gali naudoti ne specialią techniką, nes specialiai technikai, pavyzdžiui, stacionariai transporto priemonių garso ir vaizdo kontrolei būtina sankcija, kurią turi duoti apygardos teismo pirmininkas ar šio teismo baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas pagal prokuroro teikimą. Jei tokios technikos panaudojimas nebuvo sankcionuotas, tada visi šia specialia technika gauti

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2001 m. gruodžio 4 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–1040/2001.

⁹⁶ Valstybės žinios, 2000, Nr. 39–1105.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–332/2006.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2002 m. kovo 26 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–268/2002.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausio Teismo nutartis 2004 m. gruodžio 7 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K– 680/2004.

duomenys yra gauti neteisėtu būdu ir tokie duomenys negali būti įrodymais (BPK 20 straipsnio 4 dalis).

Jei nukentėjusiajam ar liudytojui yra taikomas anonimiškumas, jis gali būti taikomas tik esant svarbioms priežastims, dėl kurių turi būti užtikrinamas parodymus duodančio asmens duomenų slaptumas. Daugelyje EŽTT sprendimų yra nurodyta, jog tam, kad būtų taikomas anonimiškumas, turi būti reikšmingas ir pakankamas pagrindas. Anonimiškumo taikymo pagrindai ir tvarka nustatyta BPK 199 ir 200 straipsniuose¹⁰⁰. Todėl, anonimiškumo taikymo pagrindumas turi būti tikrinamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Nepatikrinęs, ar egzistuoja būtini anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos, teismas negali liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymų laikyti pakankamai patikimais ir jais remtis priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį. Tokią išvadą pagrindžia EŽTT praktika 2002 m. vasario 14 d. sprendime, priimtame byloje *Visser prieš Nyderlandus*, Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas konstatuotas nustačius, kad nagrinėjant bylą nebuvo išnagrinėtas anonimiškumo taikymo pagrindumas. Bylos *Mechelen prieš Nyderlandus* 1997 m. balandžio 23 d. sprendime EŽTT nurodė, kad išimtiniais atvejais anonimiškumas gali būti suteikiamas policijos pareigūnui, nes pareiga duoti parodymus viešai yra susijusi su policijos uždaviniais. Tai reiškia, kad tokiu atveju, kai anonimiškumas gali būti suteikiamas įprastiniam liudytojui, gali nebūti pakankamo pagrindo jį taikyti policijos pareigūnui. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nustačius, jog anonimiškumas taikytas pagrįstai, anonimiškai gautų parodymų patikimumas turi būti tikrinamas labai atidžiai¹⁰¹. Be to, BPK 301 straipsnio 2 dalyje yra pasakyta, kad „apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.“ Draudimas remtis tiktai anoniminiu liudijimu konstatuotas ir EŽTT 2002 m. kovo 28 d. K. Biručio, V. Bylos ir L. Janutėno byloje prieš Lietuvą¹⁰².

Taigi tik po teisme atlikto duomenų tikrinimo tie duomenys gali tapti įrodymais. Įrodymų įvertinimas yra teismo prerogatyva. Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu¹⁰³. Vidinis įsitikinimas teisėjo, negali būti tapatinamas su vidine nuojauta, intuicija ir pan. Jis susiformuoja jam pačiam išnagrinėjus ir atskirai patikrinus iš kiekvieno šaltinio gaunamą informaciją, palyginus ją su kita informacija, gaunama iš kitų

¹⁰⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–332/2006.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. gruodžio 7 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–680/2004.

¹⁰³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341.

šaltinių. Taigi vidinis įsitikinimas turi turėti objektyvų pagrindą, be to būtina objektyvumo sąlyga yra įrodymus vertinančio subjekto nepriklausomumas vykdant jam pavestas procesines pareigas. Jis turi formuotis neignoruojuant procesinių taisyklių ir materialių teisės normų, kad baudžiamosios bylos sprendimą nulemtų tik patikima ir teisėtais būdais gauta informacija. Ir jokia įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas, visi duomenys turi būti įvertinti bendra tvarka, neturint jokios išankstinės galios.

Pateikti LAT ir LVAT išaiškinimai rodo, kad kyla daug problemų dėl Operatyvinės informacijos vertinimo ir panaudojimo baudžiamojoje byloje tiek renkant ikiteisminio tyrimo duomenis, tiek pripažįstant juos įrodymais. Praktikoje renkant ikiteisminio tyrimo duomenis pagal Operatyvinės veiklos įstatymą susiduriama su neteisingu įstatymo nuostatų aiškinimo ir taikymu, todėl kyla daug problemų dėl tokios informacijos (duomenų) pripažinimo įrodymais.

LAT ir LVAT nutartys yra reikšmingos praktikoje, nes jose yra išaiškinamos Operatyvinės veiklos įstatymo normos, kurios šiame įstatyme suformuluotos gana lakoniškai.

5. Operatyvinė veikla – baudžiamojo proceso reguliavimo sfera

Operatyvinė kaip ir baudžiamojo proceso veikla yra socialiai nulemta visuomenei reikšminga žmogaus veikla, kurios pagrindinis tikslas – apsaugoti visuomenę (atskirą žmogų) nuo nusikalstamų veikų.

Baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalyje pasakyta¹⁰⁴, kad „Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.“ Straipsnis pradedamas akcentuojant žmogaus teises ir laisves, šių teisių ir laisvių gynimas baudžiamojoje teisenoje reiškia ne tik konkretaus asmens interesų, bet ir viešo intereso gynimą. Nors šiame straipsnyje atskirai nepažymima, bet neginčytina, kad baudžiamasis procesas turi prisidėti ir prie nusikalstamų veikų prevencijos: procesu turi būti siekiama, kad tiek nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo, tiek kiti asmenys ateityje susilaikytų nuo nusikalstamų veikų darymo. Taigi, baudžiamojo proceso paskirtis yra garantuoti teisingo prevencinę reikšmę turinčio sprendimo dėl atsakomybės patraukto asmens kaltumo ar nekaltumo priėmimą; tinkamos baudžiamosios sankcijos kaltu pripažintam asmeniui pritaikymą; sprendimų priėmimą, prisilaikant žmogaus teisių apsaugos standartų¹⁰⁵.

Todėl galėtume pažymėti, kad baudžiamasis procesas šiuo aspektu, be pagrindinės, kaip įprasta represinės funkcijos, vykdo ir prevencinę.

Represinė funkcija – tai asmenų, įtariamų padarius nusikalstamą veiką, išaiškinimas, jų traukimas baudžiamojon atsakomybėn, teisinių sankcijų pritaikymas. Represinės funkcijos vykdymas paprastai reglamentuojamas baudžiamojo proceso teisės normomis, kurios sudaro galimybę pritaikyti baudžiamojo kodekso numatytas sankcijas.

Prevencinė funkcija – tai veikla, skirta visuomenės apsaugai nuo nusikalstamų veikų ir kitų teisės normų pažeidimų. Prevencinę veiklą reglamentuojančios teisės normos dažniausiai sisteminamos ir suvokiamos kaip policijos (policinė) teisė, nes rūpintis nusikalstamų veikų prevencija pirmiausiai yra policijos užduotis¹⁰⁶.

Yra įprasta teisės saugos institucijų ir policijos veiklą skirstyti į represinę ir prevencinę. Operatyvinė veikla siejama su represiniais ar prevenciniais tikslais. Konstitucinis Teismas Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatų konstitucingumą yra tyręs tris kartus, bet plačiau nėra pasisakęs apie operatyvinės veiklos esmę, prigimtį ir pan.

¹⁰⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341.

¹⁰⁵ Goda G. (*et al*) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius. 2003. P.12.

¹⁰⁶ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.74.

Tačiau, koku kontekstu buvo Operatyvinės veiklos įstatymo normos nagrinėtos, galima būtų spręsti, kad šias normas Konstitucinis Teismas vertino, kaip taikomas vykdant represinę ir prevencinę funkcijas¹⁰⁷. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarime¹⁰⁸, nagrinėdamas nusikalstamos veikos imitacijos modelį, apie jį kalba kaip apie priemonę, kurią taikant „sudaromos sąlygos atskleisti ir ištirti sunkius ar sudėtingus nusikaltimus“, t.y. kaip apie priemonę, padedančią vykdyti baudžiamąjį persekiojimą (represinę funkciją). 2002 m. rugsėjo 19 d. Konstitucinio Teismo nutarime¹⁰⁹, kuriame buvo nagrinėjama Operatyvinės veiklos įstatymo normomis Telekomunikacijų įstatyme įtvirtinta nuostata, kad „telekomunikacijų operatoriai ir telekomunikacijų paslaugų teikėjai privalo Vyriausybės nustatyta tvarka operatyvinės veiklos subjektams, kvotos ir tardymo organams neatlygintinai teikti nusikaltimų užkardymui, tyrimui, nustatymui reikalingą Vyriausybės nustatytą informaciją apie operatyvinės veiklos objektus ir kitus tyrimui reikalingus abonentus bei jų telekomunikacijas“. Šiuo aspektu paminėta nuostata rodo, kad operatyvinė veikla laikoma prevencine (nusikaltimų užkardymas) ir represine veikla (nusikaltimų tyrimas, nustatymas). Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 24 d. nutarime¹¹⁰ pasakyta, kad teisinės priemonės yra skirstomos tik į represines ir prevencines.

Todėl operatyvinę veiklą įvardinti kaip atskirą policijos ar kitų teisėsaugos institucijų funkciją, ar įvardinti kaip atskirą teisėsauginės veiklos sritį, būtų neteisinga. Nes operatyvinė veikla vykdoma siekiant arba represinių arba prevencinių tikslų¹¹¹.

Nemažai diskusijų kelia operatyvinės veiklos sąvoka. Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje yra apibrėžiama operatyvinės veiklos sąvoka: „Operatyvinė veikla – operatyvinės veiklos subjektų vieša ir slapta žvalgybinio pobūdžio veikla, vykdoma šio Įstatymo nustatyta tvarka“¹¹². Operatyvinė veikla yra žvalgybinio pobūdžio veikla, kuri vykdoma derinant viešus ir slaptus informacijos gavimo būdus bei priemones. Taip apibūdinama operatyvinė veikla dabar esančiame Operatyvinės veiklos įstatyme. Toks apibrėžimas nėra visiškai tikslus, todėl reikalingas operatyvinės veiklos apibrėžimo koregavimas. Respublikos Prezidento iniciatyva siūlytame Operatyvinės veiklos įstatymo pakeitimo įstatymo projekte IXP–3800 buvo išaiškinta žvalgybinio pobūdžio veiklos sąvoka, kad tai yra informacijos rinkimas, apdorojimas, analizė ir kita veikla, skirta nacionaliniam saugumui užtikrinti ar kovojant su nusikalstamumu ir sprendžiant

¹⁰⁷ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.74.

¹⁰⁸ Valstybės žinios, 2000, Nr. 39–1105

¹⁰⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 93–4000.

¹¹⁰ Valstybės žinios, 2005, Nr. 1–7.

¹¹¹ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.75.

¹¹² Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

operatyvinės veiklos uždavinius. Sudėjus dvi sąvokas, kas tai yra operatyvinė veikla (Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 1dalis) ir Projekte IXP–3800 siūlytame išaiškinime, galėtume gauti aiškesnį atsakymą, kas yra operatyvinė veikla. Operatyvinė veikla – operatyvinės veiklos subjektų viešai ir slapta vykdomas informacijos rinkimas, apdorojimas, analizė ir kita veikla, skirta nacionaliniam saugumui užtikrinti ar kovojant su nusikalstamumu ir sprendžiant operatyvinės veiklos uždavinius¹¹³.

Kad klaida terminologijoje tokią veiklą pavadinti operatyvine, sutiko ir K.Šimkus. Kiekvienoje valstybėje apginant savo interesus egzistuoja karinė, ekonominė, politinė ir kriminalinė žvalgyba. Todėl, K.Šimkus siūlo Lietuvoje operatyvinę veiklą įvardyti terminu „kriminalinė žvalgyba“, kuris vartojamas ir suprantamas daugelyje užsienio valstybių. Užsienyje ši žvalgybos rūšis skirta gauti informaciją kriminalinėje sferoje ir jos infrastruktūroje¹¹⁴.

Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje¹¹⁵ operatyvinės veiklos sąvoka apibrėžiama terminu „žvalgybinio pobūdžio veikla“, taip netiksliai paaiškinama operatyvinės veiklos sąvoka. Pastarąjį terminą kritikuoja S.Liutkevičius, jo manymu, šis terminas daugiau siejamas su kova su organizuotu nusikalstamumu, kitų valstybių specialiųjų tarnybų veiklos tyrimu ir pan. „Žvalgybinio pobūdžio veiklos“ termino vartojimas, apibūdinant veiklą sprendžiant Operatyvinės veiklos įstatyme numatytus uždavinius plačiąja prasme, gali sąlygoti klaidingą ir neigiamą operatyvinės veiklos vertinimą visuomenėje. Reikėtų operatyvinę veiklą suprasti kaip įgaliotų institucijų pažintinę, neprocesinę, viešą ir slaptą veiklą, skirtą žmogaus ir piliečių laisvių, visuomenės ir valstybės, nuosavybės apsaugai nuo nusikalstamų veikų. Tokia pažintinė veikla turi būti siejama su informacija, būtina Operatyvinės veiklos įstatymo uždaviniams, susijusiems su nusikalstamų veikų išaiškinimu, įgyvendinimui, paieška, patikrinimu ir realizavimu. Tuo ji skirtųsi nuo žvalgybinės veiklos. Be to jis pažymėjo, kad Operatyvinės veiklos įstatymo 1992 ir 1997 metų redakcijose buvo minimos sąvokos „pirminė informacija“ ir „operatyvinė paieška“. Jo manymu, kad ir galiojančiame Operatyvinės veiklos įstatyme tikslinga būtų įtvirtinti minėtas sąvokas. Tai duotų aiškumą ir teorijoje, ir praktikoje¹¹⁶.

¹¹³ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.73.

¹¹⁴ Šimkus K. Operatyvinės veiklos paskirties samprata bei jos bendrybės ir ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

¹¹⁵ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

¹¹⁶ Liutkevičius S. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis: teoriniai ir praktiniai aspektai Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13]

Galėčiau apibendrinti ir papildyti šį pasiūlytą apibrėžimą. Operatyvinę veiklą galima būtų apibrėžti, kaip įgaliotų teisėsaugos institucijų pažintinę, neprocesinę, viešą ir slaptą veiklą pirminei informacijai fiksuoti, skirtą žmogaus ir piliečių laisvių, visuomenės ir valstybės, nuosavybės apsaugai nuo nusikalstamų veikų, siekiant represinių arba prevencinių tikslų.

Kritikuotinas ir žodžio „operatyvus“ naudojimas šio įstatymo pavadinime. Žodis „operatyvus“ suprantamas, kaip greitai, tiksliai veikiantis, veiksmingas. Tarptautinių žodžių žodyne žodžiai operatyvinis, operatyvus, operacija siejamas su karyba, karo veiksmais, o ne su kriminaline justicija ir ne su teisės šaka. Skaitydami Operatyvinės veiklos įstatymą, pastebime, kad čia reglamentuojama slapta veikla, kuri dažnai nebūna, labai „operatyvi“ tikrąja šio žodžio prasme – veiksmai taikomi ilgą laiką ir tai daroma situacijomis, kai tam tikrų veiksmų atlikimas negali būti laikomas neatidėliotinu.¹¹⁷ Toks terminas buvo pasirinktas sovietinės tradicijos pavyzdžiu. Terminą „operatyvinė veikla“ galima rasti rusų teisinėje literatūroje. Bet ten vartojamas ilgesnis terminas „*operativno rozisknaja dejatelnost*“ – „operatyvinė – paieškomoji veikla“, ši sąvoka rusų teisinėje literatūroje aiškinama panašiai kaip ir Operatyvinės veiklos įstatyme. Terminas „operatyvinė veikla“ kai kuriose kitose valstybėse kaip specialus teisinis terminas nevertojamas, nes nelabai suprantamas arba jam suteikiama visai kita reikšmė. Taigi, Operatyvinės veiklos įstatymo pavadinimas turėtų būti keičiamas, kad atitiktų savo tikrąją prasmę ir esmę.

Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje yra pasakyta¹¹⁸, kad „Operatyvinės veiklos objektai – rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys, šių asmenų aktyvūs veiksmai neutralizuojant operatyvinę veiklą arba įterpiančios nusikalstamų struktūrų narius į teisėsaugos, krašto apsaugos ar kitas valstybės valdžios ir valdymo institucijas, kitų valstybių specialiųjų tarnybų veikla bei kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai.“ Visi šie požymiai gali būti siejami su nusikalstama veika. Specifiniais bruožais pasižymi šie operatyvinės veiklos objekto sampratos požymiai – kitų valstybių specialiųjų tarnybų veikla bei kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai, nes jie susiję su valstybės saugumo užtikrinimu, todėl juos galėtume apibūdinti, kaip savotiškas žvalgybines funkcijas. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo 1 straipsnio 2 dalis apibrėžia šio įstatymo tikslą, t.y. sudaryti teisinės prielaidas efektyviai Lietuvos Respublikos žvalgybos tarnybų veiklai užtikrinant nacionalinį saugumą, nustatant, mažinant ir šalinant grėsmes bei

¹¹⁷ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.73.

¹¹⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

rizikos veiksniais, kylančius iš užsienio. Analizuojant Žvalgybos įstatymą, žvalgybos objekto sampratos tiesioginio apibrėžimo nėra, bet galima daryti išvadą, kad žvalgybos objektas yra nacionalinio saugumo užtikrinimas, tai yra įstatymų įgaliotų valstybės institucijų veikla sudarant sąlygas laisvai ir demokratinei tautos ir valstybės raidai, saugant ir ginant Lietuvos nepriklausomybę, jos teritorinį vientisumą ir konstitucinę santvarką¹¹⁹. Žvalgybos įstatymo 6 straipsnyje yra nustatyta, kad žvalgybos tarnybas turi dvi valstybės institucijos, t.y. Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos. Todėl Operatyvinės veiklos įstatyme nustatytos savotiškos žvalgybinės funkcijos (t.y. kitų valstybių specialiųjų tarnybų veikla bei kiti su valstybės saugumu susiję asmenys ir įvykiai) turi būti vykdomos tik šių dviejų subjektų, o jų veiklą turėtų reglamentuoti Žvalgybos įstatymas, kuriame turėtų būti įtvirtintos nuostatos reglamentuojančios Operatyvinės veiklos įstatymo mechanizmus. Be to, tokią veiklą turėtų prižiūrėti ne tik parlamentinės struktūros, bet ir prokuroras, kaip tai yra keliose Europos Sąjungos valstybėse¹²⁰.

G. Bagdonas pažymėjo, kad nustatant demokratinės žvalgybos tarnybų kontrolės efektyvų modelį, reikėtų išskirti vykdomosios valdžios kontrolę (užduočių žvalgybos tarnybai nustatymas; žvalgybos tarnybų atskaitomybė), parlamentinę kontrolę (parlamentinė priežiūra organizacinėse, biudžeto, personalo ir teisinėse srityse), teisėtumo kontrolę (žvalgybos tarnybų funkcijos, veikla, kontrolė ir atskaitomybė turi būti aiškiai reglamentuota teisės aktuose; informacijos rinkimo sankcionavimą paprastai vykdo teismai, rečiau prokurorai ir ministrai)¹²¹.

Logiškas ir priimtinas būtų G. Jasaičio pasiūlymas, kad Operatyvinės veiklos įstatyme minimas žvalgybines funkcijas reikėtų perduoti Valstybės saugumo departamentui ir Antrajam operatyvinių tarnybų departamentui prie Krašto apsaugos ministerijos vykdyti, atitinkamai pakeičiant Žvalgybos ir Operatyvinės veiklos įstatymus.

Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį reikėtų paanalizuoti pagal jų paskirtį. Operatyvinės veiklos paskirtis yra gauti reikiamą informaciją bei ją aprūpinti atitinkamas valstybines institucijas. Operatyvinė veikla vykdoma derinant viešus ir slaptus informacijos gavimo būdus bei priemones. Todėl Operatyvinės veiklos paskirtis visų pirma yra skirta pirminei informacijai apie nusikalstamas veikas ir šias veikas

¹¹⁹ Jasaitis G. Operatyvinės veiklos objekto samprata bei jos bendrybės bei ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13]

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ Bagdonas G. Žvalgybinės ir teisėsauginės veiklos tarpusavio santykio nustatymo svarba: užsienio šalių patirtis. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13]

įvykdžiusius asmenis ieškoti ir fiksuoti, t.y. pažintinė, neprocesinė veikla, kurią atlieka valstybės įgaliotos institucijos (operatyvinės veiklos subjektai) iki ikiteisminio tyrimo pradėjimo.

Baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalyje yra kalbama apie baudžiamojo proceso paskirtį.¹²² Kaip jau minėjau, akivaizdu, kad operatyvinę veiklą ir baudžiamąjį procesą ir ikiteisminį tyrimą sieja nusikalstama veika. Turėtų būti preziumuojama, kad operatyvinė veikla ir ikiteisminis tyrimas turi vieną tikslą – perspėti, užkardyti, išaiškinti nusikalstamas veikas. Šiam tikslui siekti yra svarbi ir operatyvinė veikla, baudžiamasis procesas.

Ikiteisminio tyrimo sąvoka BPK nėra apibrėžta, BPK komentaruose ir pačiame įstatyme tik užsimenama, kad tai yra baudžiamojo proceso stadija. Bet toks aiškinimas nepakankamas, todėl svarstyti, ar nebūtų tikslinga ikiteisminio tyrimo sąvoką aiškiai apibrėžti BPK, nustatant aiškius ikiteisminio tyrimo požymius, sudarančius galimybę jį atskirti nuo operatyvinės veiklos¹²³.

Taip pat nėra apibrėžtas ir ikiteisminio tyrimo objektas, tačiau, analizuojant BPK 1 ir 2 straipsnius, galima daryti išvadą, kad ikiteisminio tyrimo objektas yra greitas ir išsamus nusikalstamų veikų ištyrimas ir tinkamas įstatymų pritaikymas. Šiame kontekste ir atsiranda esminiai prieštaravimai, koku būdu nagrinėti vieną ir tą patį objektą.

Baudžiamasis procesas yra viešas, ir jei yra numatytos procesinės prievartos priemonės, kurios leidžia atlikti tam tikrus veiksmus ne viešai, bet prasidėjus baudžiamajam persekiojimui, asmeniui tampa žinoma, kad jo atžvilgiu vykdomi baudžiamajame procese numatyti veiksmai. Operatyvinis tyrimas yra savo pobūdžiu neviešas, asmeniui nėra žinoma, kad jo atžvilgiu yra atliekami operatyviniai veiksmai, todėl jis elgiasi natūraliai, o tai leidžia užfiksuoti svarbios įrodomosios informacijos.

Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo objektas, tikslai, uždaviniai rodo šių veiklų ne tapatumą, o sankirtos taškus. Todėl, akivaizdu, kad Operatyvinės veiklos įstatymo taikymas yra nesuderintas baudžiamojo proceso tikslais ir paskirtimi.

Panomariovas A., Rudzkis T. siūlo,¹²⁴ konkrečiau apibrėžti operatyvinės veiklos ribas ir „išgryninti“ operatyvinės veiklos objektą. Jie siūlo du būdus: išsamiai reglamentuoti operatyvinę veiklą ir „išgryninti“ baudžiamojo proceso (ikiteisminio tyrimo) veiklą. Teisės normos reglamentuojančios operatyvinius veiksmus neturi būti

¹²² Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341.

¹²³ Liutkevičius S. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis: teoriniai ir praktiniai aspektai Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13]

¹²⁴ Panomariovas A., Rudzkis T. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika. // Jurisprudencija. T. 17 (9). 2000. P. 123.

įtraukiamos į BPK, tačiau siekiant užtikrinti teisėtumą neviešame darbe, visi operatyviniai veiksmai (vieši ir slapti) turi būti įtvirtinti Operatyvinės veiklos įstatyme (kodekse). Yra ir kitas variantas – organiškasis operatyvinių veiksmų bei tyrimo veiksmų suliejimas į BPK, kaip vientisą nusikaltimų tyrimo teisės aktą. Čia turėtų būti įtraukti slapti tyrimo būdai ir metodai ir jais surinkta informacija būtų pripažįstama kaip turinti įrodomąją galią, tuo užtikrinant sėkmingą nusikaltimų tyrimą. Bet tai sukeltų nemažai kitų procesinių problemų.

Priimtinesnį būdą įveikti šiuos esminius prieštaravimus, kurie iškyla nagrinėjant vieną ir tą patį objektą, siūlo G. Jasaitis:¹²⁵ objektą išskaidyti pagal tam tikrus kriterijus. Pavyzdžiui, tai galėtų būti nusikalstamos veikos akivaizdumas. Visas nusikalstamas veikas sugrupuoti į akivaizdžias ir latentines. Latentines nusikalstamas veikas tirti pagal Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatas, o akivaizdžias – pagal BPK nuostatas. Tada natūraliai kyla klausimas, ar būtų reikalingas atskiras įstatymas skirtas tik latentinėms nusikalstamoms veikoms tirti? Jei taip, tai iš esmės turėtų pasikeisti ne tik Operatyvinės veiklos įstatymas, bet ir jo pavadinimas, nes operatyvinės veiklos sąvoka kelia daug prieštaravimų ir klausimų. Kitas variantas, Operatyvinės veiklos įstatymo nuostatų, kurios susijusios su latentinių nusikalstamų veikų tyrimu, perkėlimas į įstatymus, kurie reguliuoja ikiteisminio tyrimo institucijų statusą.

Panašų variantą siūlo ir G. Goda: panaikinus Operatyvinės veiklos įstatymą ir atitinkamai pakeitus ir papildžius kitus įstatymus, jokių teisinio reguliavimo spragų neatsirastų. Dalis normų, kurios skirtos represinei funkcijai, gali būti baudžiamąjį persekiojimą reglamentuojančiuose įstatymuose, o kita dalis normų (prevencinės paskirties) – policijos ir kitų teisėsaugos institucijų statusą nustatančiuose ir jų veiklą reglamentuojančiuose norminiuose teisės aktuose¹²⁶.

Kiti Operatyvinės veiklos įstatymo teisinio reglamentavimo netobulumai, Operatyvinės veiklos įstatyme minimi prievartinio pobūdžio veiksmai, kuriuos gali atlikti visi operatyvinės veiklos subjektai. Operatyvinės veiklos įstatymas 3 straipsnyje¹²⁷ pateikia sąrašą šių subjektų: tai specialius valstybės įgaliojimus turintys krašto apsaugos, vidaus reikalų, muitinės sistemų, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos padaliniai, kuriems pavedama operatyvinė veikla ir kurių pareigūnai įgaliojami ją vykdyti. Šių padalinių sąrašą sudaro ir jų operatyvinės veiklos mastą nustato Vyriausybė. Operatyvinės veiklos subjektų pagrindinės institucijos yra šios: Antrasis

¹²⁵ Jasaitis G. Operatyvinės veiklos objekto samprata bei jos bendrybės bei ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13]

¹²⁶ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P. 76.

¹²⁷ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos, Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Vadovybės apsaugos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo departamentas, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos.

Kokie konkretūs išvardintų tarnybų padaliniai, kokiais atvejais gali atlikti operatyvinius veiksmus, nustatyta Vyriausybės 2002 m. spalio 3 d. nutarime „Dėl operatyvinės veiklos subjektų sąrašo patvirtinimo ir jų operatyvinės veiklos masto nustatymo“¹²⁸. Šiame nutarime apibrėžiamas operatyvinės veiklos subjektų operatyvinės veiklos mastas. Čia yra įvardijamos veiklos sritys (pavyzdžiui, tam tikrų kategorijų nusikalstamų veikų užkardymas), tačiau nieko nepasisakoma apie taikytinus veiksmus, o tai reiškia, jog visiems subjektams visais atvejais leidžiama taikyti visus Operatyvinės veiklos įstatyme numatytus veiksmus. Tokia Operatyvinės veiklos įstatymo konstrukcija, ir jame numatytos galimybės atlikti žmogaus teises ribojančius operatyvinius veiksmus, vertintinas žmogaus teisių apsaugos požiūriu neigiamai¹²⁹.

Pagal Operatyvinės veiklos įstatymą įgaliotos institucijos vykdo pažintinę, neprocesinę, viešą ir slaptą veiklą, skirtą žmogaus ir piliečių laisvių, visuomenės ir valstybės, nuosavybės apsaugai nuo nusikalstamų veikų. Tokia pažintinė veikla turi būti siejama su informacijos, būtinos Operatyvinės veiklos įstatymo uždaviniams, susijusiems su nusikalstamų veikų išaiškinimu, įgyvendinimu, paieška, patikrinimu ir realizavimu. Tuo tarpu Žvalgybos įstatymas, skirtas mūsų specialiųjų tarnybų žvalgams, dirbantiems užsienyje, siekiant, kad valstybė įteisintų jų teisinį statusą. Žvalgybos įstatymas yra pakankamai abstraktus ir konkrečiai nereglamentuoja žvalgybinių veiksmų.

Kita problema yra ta, kad atskiros valstybinės institucijos, kurioms valstybė suteikė specialius įgaliojimus vykdyti operatyvinę veiklą, nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos. Štai Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos operatyviniai padaliniai yra operatyvinės veiklos subjektai, tačiau nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos. Taip pat ne visos ikiteisminio tyrimo įstaigos, išvardytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 165 straipsnyje, yra operatyvinės veiklos subjektai. Tai ir Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas, Karo policija ir t.t. Tokiu būdu pagal baudžiamojo proceso nuostatas, pavyzdžiui telefoninių pokalbių

¹²⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 97–4279; 2003, Nr. 80–3663.

¹²⁹ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.78.

kontrolę gali inicijuoti eilinis gaisrininkas, bet tai negali padaryti krašto apsaugos kontržvalgybos karininkas¹³⁰.

Norint tiksliau atskleisti Operatyvinės veiklos įstatymo paskirtį, būtina apžvelgti keliamus uždavinius, kurie išvardinti šio įstatymo 5 straipsnyje¹³¹. Šių uždavinių skirtingumas jau savaime kelia abejonių, ar visi paminėti uždaviniai gali būti sprendžiami taikant vieno įstatymo dažnai gana lakoniškai suformuluotas normas. Labai panašiai, kaip ir uždaviniai Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje yra formuluojami operatyvinio tyrimo pagrindai¹³². Analizuojant šiuos straipsnius, prieinama išvada, kad neatsižvelgiant į tai, koki uždavinį siekiama spręsti ir kuo remiantis operatyvinė veikla vykdoma, gali būti atliekami tie patys veiksmai.

Dėl nepakankamai aiškaus reglamentavimo tiksliai suskaičiuoti žmogaus teises varžančius operatyvinius veiksmus yra sunku, nes Operatyvinės veiklos įstatyme vartojamos nekonkrečios sąvokos, vieni veiksmai minimi tiesiog kaip operatyvinės veiklos subjektų teisės, o kiti dar ir aprašomi Operatyvinės veiklos įstatymo trečiajame skirsnyje „Operatyvinis tyrimas“. Šiame skirsnyje paminėti tokie veiksmai: 1) pašto siuntų, dokumentų siuntų, pašto perlaidų bei jų dokumentų slapta kontrolė; 2) techninių priemonių naudojimas specialia tvarka ir informacijos gavimas iš telekomunikacijų operatorių ir telekomunikacijų paslaugų teikėjų; 3) Slaptas patekimas į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas, transporto priemones bei jų apžiūra; 4) laikinas dokumentų paėmimas ir apžiūra; 5) medžiagų, žaliavų ir produkcijos pavyzdžių bei kitų objektų paėmimas tirti neskelbiant apie jų paėmimą; 6) nusikalstamos veikos imitacijos modelis; 7) kontroliuojamasis gabenimas. Be šių veiksmų, žmogaus teises varžančiais veiksmais reikėtų laikyti ir Operatyvinės veiklos įstatymo 7 straipsnyje¹³³ „Operatyvinės veiklos subjektu teisės“ minimas priemonės: kontrolinius patikrinimus ir kontrolinius pirkimus, pirštų atspaudų, balso, kvapo ir kitų pavyzdžių asmens tapatybei nustatyti slaptą gavimą, tikrinimą poligrafu, įpareigojimą pagrįsti turto įsigijimą ir pajamų teisėtumą. Akivaizdžiai prievartinio pobūdžio priemone laikytinas ir tarp sąvokų minimas techninių priemonių naudojimas bendra tvarka (Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 9 punktas)¹³⁴.

Ta aplinkybė, kad prievartinio pobūdžio priemonės Operatyvinės veiklos įstatyme nėra aiškiai išvardintos ir apibrėžtos, aiškiai nenustatytas šių priemonių taikymo sąlygos,

¹³⁰ Šimkus K. Operatyvinės veiklos paskirties samprata bei jos bendrybės ir ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt>, Vilnius. [2007–04–13].

¹³¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 65–2633.

¹³² *Ibid.*

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

kelia šio įstatymo atitikties Konstitucijos nuostatomis, pagal kurias reikalaujama garantuoti tinkamą žmogaus teisių apsaugą, problemą. Reglamentavimas nelaikytinas tobulu, kai, norint išsiaiškinti konstitucines teises varžančios prievartos priemonės turinį ir taikymo prielaidas, reikia nagrinėti įstatyme pateiktas sąvokas, pareigūnų teises ir kitus straipsnius ir vis tiek konkretaus atsakymo negalima rasti. Tokia padėtis nepateisinama vien dėl tos priežasties, kad atliekant operatyvinius veiksmus įsiskverbama į žmogaus teises, o ypač į privataus gyvenimo neliečiamybę.¹³⁵

Kiekvieno prievartinio veiksmo atlikimo sąlygos teisinėje valstybėje turi būti labai aiškiai reglamentuotos. To negalima pasakyti apie įstatymą, kuris aštuonioms tarnyboms (Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 3 dalis), vykdančioms skirtingus devynis uždavinius (Operatyvinės veiklos įstatymo 5 straipsnis), leidžia taikyti tas pačias keliolika prievartos priemonių (Operatyvinės veiklos įstatymo 3, 7, 10–13 straipsniai) bet kuriuo iš septynių pagrindų (Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnis)¹³⁶.

Operatyvinės veiklos įstatymo 9 straipsnyje numatyti pagrindai yra įtvirtinti Operatyvinės veiklos įstatymo III skirsnyje ir yra reikalingi tik taikant šiame skirsnyje numatytas prievartos priemones (Operatyvinės veiklos įstatymo 10–13 straipsniai). Kitos prievartinio pobūdžio priemonės, kurios yra „užmaskuotos“ tarp sąvokų ir operatyvinės veiklos subjektų teisių, lyg ir gali būti taikomos ir be aiškaus pagrindo, o tai žmogaus teisių apsaugos požiūriu turi būti vertinama kaip itin didelis Operatyvinės veiklos įstatymo netobulumas¹³⁷.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad Operatyvinės veiklos įstatyme minima galimybė visiems operatyvinės veiklos subjektams visais atvejais taikyti visus Operatyvinės veiklos įstatyme numatytus žmogaus teises ribojančius operatyvinius veiksmus. Aiškiai neapibrėžtos, neišvardintos prievartinio pobūdžio priemonės ir neaiškios jų taikymo sąlygos kelia Operatyvinės veiklos įstatymo atitikimo Konstitucijos nuostatomis klausimą, pagal kurias reikalaujama garantuoti tinkamą žmogaus teisių apsaugą. Todėl būtina aprašyti kiekvienos prievartinio pobūdžio priemonės taikymo pagrindus ir sąlygas, nustatant šių priemonių ir taikomų metodų naudojimo apimtį pagal operatyvinės veiklos subjektų kompetenciją.

Operatyvinės veiklos įstatymo numatyti uždaviniai ir pagrindai, kuriems esant šiame įstatyme numatyti veiksmai gali būti taikomi, yra per daug skirtingi, kad būtų įmanoma apskritai kalbėti apie Operatyvinės veiklos įstatymą kaip apie įstatymą, turintį aiškia paskirtį. Todėl turėtų būti aiškiai nubrėžtos kiekvienos ne viešo pobūdžio

¹³⁵ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.77.

¹³⁶ *Ibid.*, P.79.

¹³⁷ *Ibid.*, P.79.

prievartos priemonės taikymo ribos. G.Goda daro išvadą, kad Operatyvinės veiklos įstatymas vieningo ir savarankiško reguliavimo dalyko neturi, jis reguliuoja labai skirtingus visuomeninius santykius, o numatyti veiksmai šiame įstatyme atliekami siekiant skirtingų tikslų¹³⁸.

D. Žilinskas pagrįstai yra atkreipęs dėmesį ir į žmogaus teisių apsaugos problemas, kylančias dėl to, kad net ir galiojant Operatyvinės veiklos įstatymui operatyvinė veikla iš dalies yra reglamentuojama poįstatyminiais teisės aktais, kurie dažnai yra nevieši¹³⁹.

Poįstatyminio teisinio reglamentavimo problema kur kas platesnė ir painesnė. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pasisakęs, kad žmogaus teises galima iš dalies apriboti tik įstatymu.¹⁴⁰ Kitame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad „Pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.“¹⁴¹. Taigi, poįstatyminio pobūdžio teisės aktais negali būti nustatoma žmogaus teisių ir laisvių ribojimo tvarka. Konstitucinis Teismas jau įvertino šiame kontekste Operatyvinės veiklos įstatymą. Jis nustatė, kad „Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto nuostata, kad operatyvinės veiklos subjektai Vyriausybės ar jos įgaliotų institucijų nustatyta tvarka turi teisę gauti iš įmonių, įstaigų ir organizacijų operatyvinei veiklai reikalingą informaciją, ta apimtimi, kuria nustatyta, kad informacija ir apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama Vyriausybės ar jos įgaliotų institucijų nustatyta tvarka, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsniui ir konstituciniam teisinės valstybės principui.“¹⁴².

Dar viena problema susijusi su operatyvinės veiklos specifika, ta, kad daugelio poįstatyminio teisės aktų neviešas pobūdis¹⁴³. Konstitucinis Teismas yra pasisakęs šiuo klausimu, kad „teisės norminiai aktai, reguliuojantys santykius, susijusius su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis bei jų įgyvendinimu, apskritai neturi būti žymimi jokiais slaptumo žymomis.“¹⁴⁴. Tačiau net ir galiojant Operatyvinės veiklos

¹³⁸ Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.82.

¹³⁹ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P. 61.

¹⁴⁰ Valstybės žinios, 2000, Nr. 39–1105.

¹⁴¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 93–4000.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P. 61.

¹⁴⁴ Valstybės žinios, 2000, Nr. 30–840.

įstatymui, operatyvinė veikla yra iš dalies reglamentuojama poįstatyminiais teisės aktais. Remiantis Europos žmogaus teisių teismo praktiką bei Konstitucinio teismo išaiškinimais, – žmogaus teisių suvaržymai turi būti numatyti tik įstatyme, suteikiančiame detalias garantijas ir apsaugą nuo galimo piktnaudžiavimo. Todėl poįstatyminiais teisės aktais negali būti nustatoma žmogaus teisių ir laisvių ribojimo tvarka.

Europos žmogaus teisių teismo praktika rodo, kad slapti nusikaltimų, nusikaltėlių išaiškinimo metodai patys savaime neprieštarauja Konvencijos 8 straipsniui. Teismas 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendime byloje *Klass ir kiti prieš Vokietiją* pabrėžė, kad slaptos priemonės naudojimas nėra nesuderinamas su Konvencijos nuostatomis, nes būtent dėl neskubėjimo pranešti priemonė tampa veiksminga.

Europos žmogaus teisių teismo praktika taip pat rodo, kad konvencijoje numatytų teisių ir laisvių suvaržymas, apribojimas yra pateisinamas, jei laikomasi nustatytų reikalavimų. Pirma, tokie suvaržymai, apribojimai turi būti numatyti įstatyme; antra – toks įstatymas turi nustatyti detalias garantijas ir apsaugą nuo galimo piktnaudžiavimo. Teismas pabrėžė, kad vidaus teisė turi būti preciziškai aiški ir individams aiškiai suprantama, kokiomis aplinkybėmis ir sąlygomis esant pareigūnai gali jiems taikyti slaptas priemones.

Todėl viena pagrindinė konstitucinių žmogaus teisių užtikrinimo garantija yra aiškus operatyvinės veiklos suregulavimas įstatymu¹⁴⁵.

Operatyvinės veiklos teisinis reguliavimas turi ypatingą reikšmę saugant žmonių konstitucines garantijas, teises bei laisves, nes jų užtikrinimą daugiausia lemia jų teisinis reguliavimas. Todėl valstybėje turi būti sukurtas teisinis mechanizmas tai apsaugoti. Jeigu asmuo nesupras galimybių apsaugoti savo teises ir teisėtus interesus, tai liks tik tuščia deklaracija.

Operatyvinės veiklos įstatymas yra savarankiškas baudžiamojo proceso teisės šaltinis. Tačiau jame numatyti uždaviniai ir pagrindai, kuriems esant operatyviniai veiksmai gali būti taikomi, yra labai skirtingi ir atliekami siekiant skirtingų tikslų, be to, minima galimybė visiems operatyvinės veiklos subjektams visais atvejais taikyti visus Operatyvinės veiklos įstatyme numatytus žmogaus teises ribojančius operatyvinius veiksmus, kurie nėra aiškiai apibrėžti, išvardinti ir neaiškios jų taikymo sąlygos. Todėl galima būtų konstatuoti, kad nėra aiški šio įstatymo paskirtis. Be to, jis reguliuoja labai skirtingus visuomeninius santykius, o tai rodo, kad vieningo ir savarankiško reguliavimo dalyko jis neturi. Nagrinėjant operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį,

¹⁴⁵ Petrošius D. Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste // Jurisprudencija. 2004, t. 63 (55); P. 127.

objektas, tikslai ir uždaviniai, yra tie kriterijai, kurie parodo, kad Operatyvinės veiklos įstatymo taikymas yra nesuderintas su baudžiamojo proceso tikslais ir paskirtimi.

Todėl priskirti šį įstatymą konkrečiai teisės šakai neįmanoma esant dabartinei Operatyvinės veiklos įstatymo konstrukcijai.

Išvados ir pasiūlymai

1. Operatyvinės veiklos įstatyme pateiktas operatyvinės veiklos apibrėžimas ir šios sąvokos aiškinimas per terminą „žvalgybinio pobūdžio veikla“ yra netikslus, todėl reikalingas operatyvinės veiklos apibrėžimo koregavimas. Operatyvinę veiklą galima būtų apibrėžti, kaip įgaliotų teisėsaugos institucijų pažintinę, neprocesinę, viešą ir slaptą veiklą pirminei informacijai fiksuoti, skirtą žmogaus ir piliečių laisvių, visuomenės ir valstybės, nuosavybės apsaugai nuo nusikalstamų veikų, siekiant represinių arba prevencinių tikslų.
2. Net ir galiojant Operatyvinės veiklos įstatymui, operatyvinė veikla yra iš dalies reglamentuojama poįstatyminiais teisės aktais. Reglamentuojančiame ikiteisminį tyrimą BPK taip pat yra nemažai neaiškumų, kuriuos bandoma sureguliuoti šiais teisės aktais. Pagal Europos žmogaus teisių teismo praktiką bei Konstitucinio teismo išaiškinimus, – žmogaus teisių suvaržymai turi būti numatyti tik įstatyme, suteikiančiame detalias garantijas ir apsaugą nuo galimo piktnaudžiavimo. Todėl poįstatyminiais teisės aktais negali būti nustatoma žmogaus teisių ir laisvių ribojimo tvarka.
3. Operatyvinės veiklos įstatyme minima galimybė visiems operatyvinės veiklos subjektams visais atvejais taikyti visus Operatyvinės veiklos įstatyme numatytus žmogaus teises ribojančius operatyvinius veiksmus. Aiškiai neapibrėžtos, neišvardintos prievartinio pobūdžio priemonės ir neaiškios jų taikymo sąlygos kelia Operatyvines veiklos įstatymo atitikimo Konstitucijos nuostatomis klausimą, pagal kurias reikalaujama garantuoti tinkamą žmogaus teisių apsaugą. Todėl būtina aprašyti kiekvienos prievartinio pobūdžio priemonės taikymo pagrindus ir sąlygas, nustatant šių priemonių ir taikomų metodų naudojimo apimtį pagal operatyvinės veiklos subjektų kompetenciją.
4. Operatyvinės veiklos įstatymo numatyti uždaviniai ir pagrindai, kuriems esant šiame įstatyme numatyti operatyviniai veiksmai gali būti taikomi, yra labai skirtingi ir atliekami siekiant skirtingų tikslų. Todėl tai kelia abejones, ar visi uždaviniai gali būti sprendžiami taikant vieno įstatymo lakoniškai suformuluotas nuostatas. Nėra aiški šio įstatymo paskirtis. Operatyvinės veiklos įstatymas reguliuoja labai skirtingus visuomeninius santykius, todėl vieningo ir savarankiško reguliavimo dalyko jis neturi. Todėl jo vieta teisės sistemoje taip pat nėra aiški ir priskirti jo konkrečiai teisės šakai neįmanoma esant dabartinei Operatyvinės veiklos įstatymo konstrukcijai.

5. Preziumuojama, kad operatyvinė veikla ir ikiteisminis tyrimas turi vieną tikslą – perspėti, užkardyti ir išaiškinti nusikalstamas veikas. Išanalizavus BPK nuostatas daroma išvada, kad ikiteisminio tyrimo objektas – greitas ir išsamus nusikalstamų veikų ištyrimas ir tinkamas įstatymų pritaikymas. Šiame kontekste ir atsiranda esminiai prieštaravimai, koku būdu nagrinėti vieną ir tą patį objektą. Objektas, tikslai ir uždaviniai, tai yra tie kriterijai, kurie parodo, kad Operatyvinės veiklos įstatymo taikymas yra nesuderintas su baudžiamojo proceso tikslais ir paskirtimi.
6. Todėl siūlytina, išskaidyti operatyvinės veiklos objektą pagal tam tikrus kriterijus, pvz. pagal nusikalstamos veikos akivaizdumą: latentinės nusikalstamos veikas tirti pagal Operatyvinės veiklos įstatymą, o akivaizdžias nusikalstamas veikas – pagal BPK. Latentinių nusikalstamų veikų tyrimas gali būti sprendžiamas dviem būdais: paliekant Operatyvinės veiklos įstatymą latentinėms nusikalstamoms veikoms tirti, bet tokiu atveju radikaliai pakeičiant jo nuostatas ir pavadinimą arba Operatyvinės veiklos įstatymą naikinti, o tas teisės normas, kurios susijusios su latentinių nusikalstamų veikų tyrimu, perkelti į įstatymus, kurie reguliuoja ikiteisminio tyrimo institucijų statusą ir veiklą, o neviešo pobūdžio priemonių ir metodų apimtis nustatyti pagal ikiteisminio tyrimo įstaigų kompetenciją. Dabar esančių operatyvinės veiklos subjektų vykdoma prevencinė veikla galėtų būti sprendžiama analogiškai.
7. Operatyvinės veiklos įstatyme minimas žvalgybines funkcijas reikėtų perduoti Valstybės saugumo departamentui ir Antrajam operatyvinių tarnybų departamentui prie Krašto apsaugos ministerijos vykdyti, atitinkamai pakeičiant Žvalgybos ir Operatyvinės veiklos įstatymus.
8. Didžiausių problemų kelia BPK 154, 158, 159, 160 straipsniuose nustatytų procesinių prievartos priemonių santykis su Operatyvinės veiklos įstatymo įtvirtintais atitinkamais operatyvinės veiklos metodais.
9. Operatyvinės veiklos įstatyme turi būti aiškiai pasakyta, kad pradėjus ikiteisminį tyrimą, operatyviniai veiksmai neatliekami. Ikiteisminio tyrimo metu atliktų operatyvinių veiksmų, kuriais neribojamos asmens teisės į privatų gyvenimą gauta informacija pagal Operatyvinės veiklos įstatymą neturėtų būti naudojama baudžiamajame procese, nes baudžiamojo proceso metu galima taikyti tik BPK numatytas procesines priemones. Informacijos (duomenų) gautos ne pagal BPK įrodomoji vertė kelia abejones, nes tos informacijos rinkimo metu neveikia BPK numatytos proceso dalyvių garantijos, baudžiamojo proceso principai, šią informaciją renkantys asmenys neveikia kaip baudžiamojo proceso subjektai.

10. Kai ikiteisminis tyrimas pradėtas, operatyvinių tyrimo metu gauta informacija, prieš priimant sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, gali būti panaudota baudžiamojoje byloje.
11. Teisminės praktikos tyrimas rodo, kad praktikoje renkant ikiteisminio tyrimo duomenis pagal Operatyvinės veiklos įstatymą susiduriama su neteisingu įstatymo nuostatų aiškinimo ir taikymu, todėl kyla daug problemų dėl tokios informacijos (duomenų) pripažinimo įrodymais.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės žinios. 1992. Nr. 33–1014);
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas (Valstybės žinios. 2004. Nr. 111–4123);
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (Valstybės žinios. 2002. Nr. 37–1341);
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios. 2000, Nr. 89–2741);
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas (Valstybės žinios. 2002. Nr. 112–4970);
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo 3 ir 4 straipsnių pakeitimo įstatymas (Valstybės žinios. 2003. Nr. 38–1686);
7. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 3, 5, 9, 11, 17, 19 straipsnių pakeitimo ir 25 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas (Valstybės žinios. 2003. Nr. 47–2063);
8. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (Valstybės žinios. 2002. Nr. 65–2633);
9. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (Valstybės žinios. 1997. Nr. 50–1190);
10. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (Valstybės žinios. 1992. Nr. 22–639);
11. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (Valstybės žinios. 1999. Nr. 60–1948);
12. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (Valstybės žinios. 2003. Nr. 42–1919);

13. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymas (Valstybės žinios. 2002. Nr. 17–649);
14. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas (Valstybės žinios. 2004. Nr. 4–29);
15. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas (Valstybės žinios. 2000. Nr. 64–1931);
16. LTSR baudžiamojo proceso kodeksas. 1961.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios, 2005. Nr. 1–7);
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios. 2003. Nr. 19–828);
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997 m. gegužės 22 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002 m. birželio 20 d. redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (1961

- m. birželio 26 d. redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975 m. sausio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios. 2002. Nr. 93–4000);
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198(1) straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios. 2000. Nr. 39–1105);
 21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 731–19 "Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo" patvirtintų "Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų" 4.7 papunkčio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 7 straipsnio 3 dalies 7 punktui (Valstybės žinios. 2000. Nr. 30–840);
 22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių" 7 straipsnio ketvirtosios dalies ir 12 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios. 1995. Nr. 86–1949);
 23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios. 1995. Nr. 9–199);
 24. 2003 m. rugpjūčio 12 d. Nr. 1028 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 3 d. Nr. 1559 „Dėl operatyvinės veiklos subjektų sąrašo patvirtinimo ir jų operatyvinės veiklos masto nustatymo“ pakeitimo (Valstybės žinios. 2003, Nr. 80–3663);
 25. 2002 m. spalio 3 d. Nr. 1559 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl operatyvinės veiklos subjektų sąrašo patvirtinimo ir jų operatyvinės veiklos masto nustatymo (Valstybės žinios. 2002. Nr. 97– 4279);
 26. 2003 06 26 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“. <http://www.prokuraturos.lt>, [2007–04–13].

Specialioji literatūra:

27. Bagdonas G. Žvalgybinės ir teisėsauginės veiklos tarpusavio santykio nustatymo svarba: užsienio šalių patirtis. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt> , Vilnius. [2007–04–13]
28. Birmontienė T. (*et al*) Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2001.
29. Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos Baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // Jurisprudencija. T. 23 (15). 2001. P.34–45.
30. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005.
31. Goda G. (*et al*) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius. 2003.
32. Goda G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos // Teisė. T. 58 2006. P.70–83.
33. Jasaitis G. Operatyvinės veiklos objekto samprata bei jos bendrybės bei ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt> , Vilnius. [2007–04–13]?
34. Liutkevičius S. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis: teoriniai ir praktiniai aspektai Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt> , Vilnius. [2007–04–13].
35. Panomariovas A., Rudzkis T. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika. // Jurisprudencija. T. 17 (9). 2000. P.117–125.
36. Panomariovas A. Slaptų tyrimo veiksmų panaudojimo baudžiamajame procese teisiniai reikalavimai bei žvalgybinių veiklų esmė. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt> , Vilnius. [2007–04–13].
37. Petrošius D. Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste // Jurisprudencija. T. 63 (55). 2004. P.126–137.
38. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Vilnius, 2006.
39. Šimkus K. Operatyvinės veiklos paskirties samprata bei jos bendrybės ir ypatybės ikiteisminio tyrimo objekto ir žvalgybos objekto atžvilgiu. Konferencija–diskusija "BŪTI AR NEBŪTI: Operatyvinės veiklos įstatymo vieta Lietuvos teisinėje sistemoje". <http://www.lrs.lt> , Vilnius. [2007–04–13].

40. Tarasevičius P. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija. T. 49(41). 2003. P. 65–75.
 41. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004.
 42. Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija. T. 49 (41). 2003. P.54–63.
 43. Азаров В. А. Содержание и форма оперативно–розыскных правоотношений // Государство и право. 1998. № 10.
 44. Бахрах Д. Н. Административное право России. – Москва: Норма, 2000.
 45. Бельский К. С. , Елисеев Б. П. , Кучеров И. И. Полицейское право как подотрасль административного права // Государство и право. 1998. № 3.
 46. Горяинов К. К., Овчинский В. С., Шумилов А. Ю. Оперативно – розыскная деятельность.– Москва, 2001.
 47. Рушайло В.Б. Основы оперативно – розыскной деятельности. Издательство «Лань», 2001.
 48. Соловей Ю.П. Институты административного права (третьи «Лазаревские чтения») // Государство и право. 1999. № 10.
- Praktinė medžiaga:*
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. kovo 28 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–332/2006.
 50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. sausio mėn. 13 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K–22/2004;
 51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. sausio 13 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–1/2004.
 52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. gruodžio 7 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K– 680/2004.
 53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. lapkričio 11 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–721/2003;
 54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. spalio 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K– 614/2003.
 55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. vasario 25 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–178/2003;
 56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. Sausio 14 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–137/2003;
 57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. kovo 26 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–268/2002.

58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. vasario 5 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–121/2002;
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. sausio 22 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–89/2002;
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2001 m. Kovo 13 d kasacinėje byloje Nr. 2K–108/2001.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2001 m. vasario 27 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K–52;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2001 m. gruodžio 4 d. kasacinėje byloje Nr. 2K–1040/2001;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2001 m. sausio 30 d. baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 110/2001;
64. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A³–750–2004. Biuletenis Nr. 6, P. 167–185.
65. Teismų praktika. Nr. 20. 2003. P. 359–361.

Santrauka

Šiame darbe nagrinėjama teisės šaltinio sąvoka, jos „daugiareikšmiškumas“, baudžiamojo proceso teisės šaltinio ir teisės šakos sampratos teisės teorijos ir baudžiamojo proceso teisės vadovėliuose. Pateikiama Operatyvinės veiklos įstatymo priskyrimo teisės šakai problematika. Siekiant išsiaiškinti Operatyvinės veiklos įstatymo vietą teisės sistemoje, nagrinėjama šio įstatymo paskirtis. Aiškinantis, kokius visuomeninius santykius jis reguliuoja, analizuojama operatyvinės veiklos sąvoka.

Operatyvinės veiklos įstatymas priskiriamas baudžiamojo proceso teisės šaltinių grupei, todėl darbe tiriamas Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis.

Nagrinėjami Operatyvinės veiklos įstatyme numatyti žmogaus teises ribojantys operatyviniai veiksmai, jų uždaviniai, taikymo pagrindai, sąlygos ir naudojimo apimtys. Atskleidžiamos operatyvinės veiklos, ikiteisminio tyrimo, žvalgybos paskirties sampratos, šių veiklų objektai. Pateikiamos Operatyvinės veiklos įstatymo tobulinimo galimybės.

Vis daugiau abejonių iškyla dėl informacijos (duomenų), gautos ne pagal Baudžiamąjį proceso kodeksą, įrodomosios vertės. Todėl darbe nagrinėjamos informacijos gautos slaptais metodais panaudojimo galimybės, taikymo ribos, tokios informacijos įrodomoji galia, šių metodų santykis su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis.

Analizuojamas Baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, 160 straipsniuose nustatytų procesinių prievartos priemonių santykis su operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintais atitinkamais operatyvinės veiklos metodais.

Remiantis teismine praktika, bandoma įvertinti kaip teismai traktuoja Operatyvinės veiklos įstatymo taikymo galimybes baudžiamajame procese.

Law on Operational Activities as a Source of Criminal Procedure Law

Summary

This work considers the definition of law concept, its “polysemy”, conceptions of criminal procedure and law branch in the law theory and in law handbooks of criminal procedure. The topic of an attribution of the Law on Operational Activities to a law branch is being presented. For the purpose to clear out the place of the Law on Operational Activities in the law system, the purpose of this law is being researched, clearing out what kind of social relationships it controls, the concept of operational activity is being analyzed.

The Law on Operational Activities is being assigned to the group of sources of criminal procedure, therefore the relation of Operational Activity with pre-trial investigation is being analyzed in this work.

The operational actions that due to the Law on Operational Activities restrict human rights, their tasks, fundamental applications, conditions and extent of use are being studied. The concepts of operational activity, pre-trial investigation, and purpose of intelligence and objective of these activities are being revealed. Possibilities of development of the Law on Operational Activities are given.

Uncertainty on the proving power of the information (data) received not in accordance to the Code of Criminal Procedure is increasing. Therefore the possibilities of appliance of information received by confidential methods, bounds of its appliance, the proving power of such information, the relation of such methods with constitutional human rights and freedoms are being researched in this work.

The relation of procedural means of enforcement defined in 154, 158, 159,160 articles of Code of Criminal Procedure with the appropriate methods of operational activities consolidated in the Law on Operational Activities is being analyzed.

Referring to judicial practice an attempt made to estimate how courts treat appliance possibilities of the Law of Operational Activities in criminal procedure.